

مارکس و انقلاب از منوچهر صالحی

چند سالی است که خانم و یا آقای به نام ناجی که باید هوادار جنبش چپ مارکسیستی-لنینیستی باشد، هر از گاهی نوشتارهایی را که در رابطه با مسایل مارکسیسم! ارزشمند یافته است، برای من و دیگران ایمیل می‌کند. برخی از این نوشته‌ها از سایت «نقد اقتصاد سیاسی» برگزیده شده‌اند و از همین کانال چند نوشته نیز از آقای کمال خسروی به دستم رسیده است. به این ترتیب آشکار می‌شود که خانم و یا آقای ناجی چون می‌پندارد نوشتارهای آقای خسروی بازتاب دهنده تئوری مارکسیسم - لنینیسم هستند، می‌کوشد با پخش آن به گسترش خودآگاهی مارکسیستی!! افرادی چون من بی‌افزاید.

در رابطه با نوشتارهای آقای کمال خسروی چند بار خیز برداشتم نقدی بنویسم، اما گرفتاری‌های زندگی انجام این کار را برایم دشوار و ناممکن ساخت تا آن که چندی پیش نوشته کوتاهی از ایشان توسط ایمیل خانم و یا آقای ناجی به دستم رسید با عنوان «درباره انقلاب». پس از خواندن آن دیدم بد نیست این نوشته کوتاه را مورد بررسی قرار دهم تا برای خانم و یا آقای ناجی روشن شود که آقای خسروی در حوزه مارکسیسم تا چه اندازه حرف برای زدن دارد.

این نوشته با این جمله آغاز شده است: «انقلاب آشکارترین نمونه و بهترین شکل تبارز پراتیک خودزاینده‌ی... خودزاینده‌ی خودگستر است.»

هر کسی این جمله را چند بار بخواند، درخواهد یافت که چیزی نخواهد فهمید، نه به این دلیل که نویسنده دارد حرف علمی پیچیده‌ای می‌زند، بلکه به این خاطر که آقای خسروی با نوشتن این جمله پیش از آن که بخواهد انقلاب را تعریف مارکسیستی کند، در پی فضل فروشی و پنهان ساختن سطح دانش خود از برداشت تئوری «انقلاب» مارکس است. در این جمله واژه «تبارز» به کار گرفته شده است. بنا بر فرهنگ

دهخدا «تبارز» واژه‌ای عربی است و در معنی شبیه واژه مبارزه است و به معنای «بیرون آمدن دو حریف از جماعت خود برای جنگ» است، یعنی دو تن به نمایندگی از دو جماعت برگزیده می‌شوند تا با هم بجنگند با هدف پیروزی یکی بر دیگری. به این ترتیب می‌بینیم که جمله بالا بی‌معنی می‌شود، زیرا معلوم نیست «انقلابی» که «پراتیکی» است با سه ویژه گی «خود زاینده»، «خودزیینده» و «خودگستر» می‌خواهد با چه نیروئی و با چه انگیزه‌ای بجنگد؟ نویسنده همچنین با به‌کارگیری واژه‌های «خودزاینده»، «خودزیینده» و «خودگستر» می‌خواهد صفات «انقلاب» را برایمان آشکار سازد. اما آیا این صفات برازنده «انقلاب» هستند که خود پدیده‌ای چندگونه است؟

مارکس در «تزهائی درباره فوئرباخ» یادآور شد «پراتیک» در برگیرنده «فعالیت انسانی» است، یعنی آنچه انسان انجام می‌دهد، پراتیک فردی و اجتماعی را بازتاب می‌دهد و از آنجا که انسان در جهان مادی می‌زیید، در نتیجه پراتیک همیشه بازتاب دهنده کارکردهای فردی و اجتماعی انسانی و دارای سرشتی بیرونی است و آشکار، آن‌هم نه فقط برای فرد و اجتماعی که به کاری (پراتیکی) دست زده است، بلکه برای دیگر افراد و اجتماعات نیز محسوس و واقعی و آشکار خواهد بود.

دیگر آن که دانش مدرن براین اصل استوار است که هیچ چیز نمی‌تواند بدون تبدیل انرژی به ماده و یا ماده به انرژی به وجود آید. این قانون طبیعت است و تئوری انقلاب مارکس نیز بنا بر همین قانون طبیعت تدوین شده است. پس هرگاه «انقلاب» پدیده‌ای «خودزاینده» باشد، در آن صورت باید هم‌زمان هم ماده و انرژی باشد تا بتواند «خودزا» باشد، یعنی هم فاعل و هم مفعول باشد. چنین ادعائی بدون عرضه تئوری استواری در نهایت ادعائی پوچ بیش نخواهد بود.

دیگر آن که نویسنده مدعی است که «انقلاب» پدیده‌ای «خودزیینده» است، یعنی خود انگیزه زنده بودنش است. تا آنجا که خواننده‌ام، هر موجود زنده و هر پدیده‌ای فقط در وضعیت «شدن» وجود دارد، یعنی لحظه «شدن» هر موجود زنده و هر پدیده‌ای متغیر است، زیرا لحظه «شدن» هر موجود زنده و پدیده‌ای تناسب نیروهای هستی‌زا و نیستی‌زا و نهفته در آن وجود و پدیده را برمی‌نمایاند، یعنی لحظه «شدن» هر موجود زنده و یا پدیده‌ای سنتزی از اضداد هستی و نیستی آن موجود و پدیده است. بنابراین ادعای «خودزیینده» بودن «انقلاب» نافی قانون دیالکتیک است.

واژه «خودگستر» نیز عبارت‌پردازی دیگری است که نویسنده در رابطه با «انقلاب» از آن بهره گرفته است. هر پدیده‌ای تا زمانی می‌تواند خود را گسترش دهد که تناسب نیروها به سود او باشد، یعنی نیروی

انبساط آن پدیده از نیروی انقباض محیط بیرونی‌اش بزرگ‌تر باشد. برای هر انقلابی نیز زمانی فراخواهد رسید که توازن نیروها برهم خواهد خورد و انبساط یا گسترش جای خود را به انقباض یا فروچینش خواهد داد. انقلاب‌هایی که در رسیدن به اهداف خود ناکام می‌مانند، به چنین سرنوشتی دچار می‌شوند.

جمله بعدی این نوشته چنین است: «انقلاب «انتخابات» نیست؛ انقلاب رساترین بیانِ انتخاب در شرایطی است که «انتخابات»، انتخاب را ناممکن می‌کند.»

آیا از این جمله می‌توان چیزی آموخت؟ در آغاز نویسنده «انقلاب» و «انتخابات» را که دو پدیده جداگانه‌اند، در برابر هم نهاده و به این نتیجه رسیده است که سبب پرتقال نیست. سپس نویسنده محترم مدعی شده است هرگاه «شرایطی» در جامعه‌ای وجود داشته باشد که سبب شود تا مردم با شرکت در «انتخابات» نتوانند چیزی و یا کسی را «انتخاب» کنند، در آن صورت «انقلاب» بیان آن «شرایط» خواهد بود. البته می‌دانیم در کشورهای دمکراتیک مردم داوطلبانه در انتخابات شرکت می‌کنند، زیرا می‌پندارند با رأی دادن به این و یا آن حزب، به این و یا آن کاندیدا وضعیت موجود می‌تواند به سود خواست‌های آنان دگرگون شود. بنابراین این ادعا که «انتخابات» می‌تواند «انتخاب» را «ناممکن» سازد، از نقطه نظر کسانی که در «انتخابات» شرکت کرده‌اند، حرف پوچی بیش نیست، زیرا این افراد آگاهانه این و یا آن حزب و کاندیدا را «انتخاب» کرده‌اند.

هم‌چنین امروز نه فقط مارکسیست‌ها، بلکه دانشمندان بورژوا نیز پذیرفته‌اند که جوامع انسانی در مسیر رشد و توسعه خویش هر از چندی در نتیجه انکشاف بغرنج‌های اقتصادی – اجتماعی در شرایطی بحرانی قرار خواهند گرفت که برای برون‌رفت از آن وضعیت دگرگونی ساختار قدرت سیاسی اجتناب‌ناپذیر می‌شود. بنابراین هنگامی که شرایط بحرانی جامعه‌ای را فراگیرد، بر حسب این که توازن قدرت به سود نیروهای تغییر یابد که خواهان دگرگونی وضعیت موجودند، شرایط برای تحقق «انقلاب» سیاسی و یا اجتماعی می‌تواند هموار گردد. در روند «انقلاب» مردم امکان «انتخاب» ندارند و بلکه آن گونه که مارکس یادآور شده است، «در دورانی که اقتصاد شکوفا است، یعنی هنگامی که نیروهای مولده جامعه بورژوائی، آن گونه که در محدوده مناسبات بورژوائی می‌تواند ممکن باشد، انبوه‌وار رشد می‌کنند، از انقلابی واقعی نمی‌توان سخنی گفت. یک‌چنین انقلابی فقط در دوره‌ای ممکن است که این دو عامل، یعنی نیروهای مولده مدرن و اشکال تولید بورژوائی با هم در تضاد قرار گیرند. فقط در نتیجه بحرانی نو انقلابی نو ممکن می‌شود.» در این مکانیسم فقط تناسب نیروهای متضاد تعیین‌کننده شکل

و محتوای «انقلاب» می‌شود و در بهترین حالت واکنش توده‌ها در هواداری از انقلاب و ضد انقلاب بازتاب دهنده وزن واقعی «نیروهای مولده مدرن» و «اشکال تولید بورژوازی» خواهد بود.

در ادامه می‌خوانیم: «انقلاب، کودتا نیست؛ زیرا برخلاف کودتا، نقشه‌اش تا آخرین جزئیات (گاه خام‌سرانه و خوشدلانه) از پیش بطور پنهانی و توطئه‌گرانه ریخته نشده‌است. انقلاب، از این‌رو، ماهیتاً انکار کودتا است.»

می‌بینیم که نویسنده در اینجا نیز به‌جای آن که به ما بگوید «انقلاب» چیست، می‌کوشد بگوید «انقلاب» این و یا آن چیز نیست. اگر «انقلاب» همان «کودتا» بود، پس باید این دو واژه مترادف می‌بودند و می‌دانیم که چنین نیست. دیگر آن که توده مردم برای تحقق خواست‌های برآورده نشده خویش مجبور به «انقلاب» می‌شوند و حال آن که کودتا همیشه توسط بخشی از نیروهای نظامی تحقق می‌یابد با هدف تسلط بر نهادهای قدرت سیاسی. اما با بررسی تاریخ می‌بینیم برای آن که یک طبقه اجتماعی بتواند به قدرت سیاسی دست یابد، در لحظه معینی از مبارزه انقلابی حتی مجبور می‌شود از ابزار کودتا نیز بهره گیرد. بهترین نمونه چنین تجربه‌ای را می‌توان در انقلاب اکتبر دید. در آخرین نشست کمیته مرکزی حزب بلشویک که پیش از «قیام مسلحانه گاردهای سرخ» وابسته به حزب در پتروگراد تشکیل شد، لنین با طرح این اندیشه که «نباید تحت تأثیر حالت روانی توده‌ای که دمدمی مزاج است، قرار گیریم و نمی‌توان روی چنین توده‌ای حساب کرد»، خواستار «قیام مسلحانه» شد تا بتوان کنگره سراسری روسیه را در برابر عمل انجام شده قرار داد با هدف پذیرش مشروعیت «انقلاب» از سوی آن کنگره. چنین نیز شد و «گاردهای سرخ» با اشغال «کاخ زمستانی» که جایگاه حکومت موقت کرنسکی بود، قدرت سیاسی را به بلشویک‌ها سپردند و برای آن که این حزب از طریق دمکراتیک از قدرت رانده نشود، به تدریج تمامی نهادهای دمکراتیک و از آن جمله «مجلس مؤسسان» را تعطیل و نابود کرد. به همین دلیل نیز بسیاری از پژوهندگان انقلاب اکتبر لحظه آغاز این انقلاب را کودتا علیه حکومتی ارزیابی کرده‌اند که توسط نهادهای دمکراتیک (مجلس دوما) انتخاب شده بود.

بلشویک‌ها در جامعه‌ای قدرت سیاسی را با «قیام مسلحانه» تسخیر کردند که در آن ۸۰٪ مردم در روستاها و در مناسبات پیشاسرمایه‌داری می‌زیستند. بلشویک‌ها هر چند توانستند پس از انقلاب فوریه در شهرهای بزرگ صنعتی همچون مسکو و پتروگراد از پشتیبانی اکثریت کارگران و سربازان برخوردار گردند، اما در سطح ملی هنوز اقلیت ناچیزی بیش نبودند. برای نمونه، بلشویک‌ها در آخرین

انتخابات دمکراتیک که در رابطه با گزینش نمایندگان «مجلس مؤسسان» برگزار شد، فقط ۲۴٪ آرا را به دست آوردند.

بنابراین برخلاف ادعای نویسنده، دیدیم که «انقلاب» و «کودتا» هر چند دو پدیده متفاوت هستند، اما چون با این دو ابزار می‌توان قدرت سیاسی را تسخیر کرد، گاهی انقلابیون می‌توانند از ابزار کودتا برای تصرف زودهنگام ماشین دولتی بهره گیرند و گاهی نیز یک کودتا می‌تواند سبب رشد شرایط انقلابی در یک جامعه شود.

و در ادامه نویسنده مدعی شده است: «انقلاب اما شورش هم نیست که گذرا تحت شرایط معینی برافروخته شود و دوباره خاموشی گیرد. شورش، یکی از اشکالِ بروز، یکی از افزارهای انقلاب است.»

آشکار است که «انقلاب» نمی‌تواند «شورش» باشد، زیرا این دو دارای اهداف همگونی نیستند. هانا آرنت براین باور است که «هدف هر شورشی فقط رهایی از وضعیت موجود است، حال آن که هدف هر انقلابی پیریزی آزادی است.» دیگر آن که فریدریش انگلس شورش را «هنری همچون جنگ و یا هر گونه هنر دیگر» می‌داند که تابع برخی اصول هستند، این اصول بنا به ماهیت احزاب و مناسباتی که بر یک شورش حاکم است، دارای نتایجی منطقی است. بنابراین نباید مردمی را که در یک شورش شرکت کرده‌اند، دست کم گرفت. دیگر آن که صورت مسئله هر شورشی از عوامل نامعلومی تشکیل شده است که می‌توانند روزمره سبب عرضه ارزش‌های متفاوتی گردند، زیرا نیروهای مخالف شورش، یعنی صاحبان قدرت از تمامی امتیازها و به ویژه از انضباط، سازمان‌دهی و رهبری برای مقابله با یک شورش برخوردارند. بنابراین هر نیروئی که برای رهایی از وضعیت موجود دست به شورش می‌زند، باید برای مقابله با دشمنان شورش با قاطعیت کامل و تهاجمی وارد عرصه مبارزه شود. «دشمنان را تا زمانی که نیروهایش پراکنده‌اند، غافلگیر کن. بکوش هر روز به موفقیتی هر چند بسیار کوچک دست یابی، همچنین از آنجا که موفقیت‌های اولیه سبب برتری اخلاقی شورشیان می‌شود، بکوش این برتری را حفظ کنی تا بتوانی عناصر متزلزل را به سوی خود جلب کنی. پیش از آن که دشمنان بتوانند نیروهایشان را علیه تو متحد سازند، آن‌ها را مجبور به عقب‌نشینی کن.» بعدها انگلس یادآور شد تا زمانی که نیروهای شورشی نتوانند پلیس و یا سربازان حکومت را به‌سوی خود جلب کنند، پیروزی بر نیروی سرکوب حکومت تقریباً ناممکن است و در این حالت «مبارزات خیابانی شورشیان علیه نیروهای سرکوبگر حکومت فقط دارای اهمیتی اخلاقی و نه نظامی» خواهد بود.

با توجه به آنچه از سوی هانا آرنت و فریدریش انگلس طرح شد، می‌بینیم که باید میان شورش خودانگیخته و شورش سازمان‌یافته توفیر نهاد. در دی‌ماه ۱۳۹۶ شورش خودانگیخته در بیش از ۱۰۰ شهر ایران رخ

داد و چون سازمان‌یافته نبود، پس از چند روز انرژی انقلابی خود را از دست داد و فروکش کرد. اما شورش آگاهانه و برنامه‌ریزی شده می‌تواند سرنوشت‌ساز باشد و به انقلابی همه‌جانبه منجر گردد. این بی‌دلیل نیست که لنین اشغال «کاخ زمستانی» در پترزبورگ توسط «گاردهای سرخ» وابسته به حزب بلشویک را «قیام مسلحانه» نامید. او کوشید نشان دهد که آن «قیام» سبب آغاز روند انقلاب سوسیالیستی در روسیه گشت. پس می‌بینیم که ادعاهای نویسنده در این زمینه نیز سرشار از اشکال و ساده‌اندیشانه است.

و در ادامه می‌خوانیم: «انقلاب جنگ نیست؛ زیرا برخلاف جنگ، ستاد فرماندهی از پیش معینی ندارد. انقلاب «جنگی» است که ستاد فرماندهی‌اش را می‌باید بسازد، ستادی که با آن زاده می‌شود. انقلاب، آن‌جا که جنگ است، جنگی است تدافعی و نابرابر با رژیم تاج‌اوزگر.» همان‌طور که «شورش» و «انقلاب» یکی نیستند، «جنگ» و «انقلاب» هم با هم رابطه‌ای ندارند. بنابراین چنین ادعاهائی چیزی جز زیاده‌گوئی نیست. دیگر آن که همه انقلاب‌ها شبیه هم نیستند و همیشه با هم توفیر دارند. هم‌چنین اینک فقط با یک نوع انقلاب سر و کار نداریم و بلکه انقلاب دارای چهره‌های گوناگون است. در کنار انقلاب‌های سیاسی و اجتماعی که در آثار مارکس و انگلس مورد بررسی قرار گرفته‌اند، لنین با تکیه به نوشته‌ای از کارل کائوتسکی خواهان تحقق «انقلاب زودرس» پرولتری در روسیه شد و بر این باور بود که پس از انقلاب فوریه که انقلابی بورژوا دمکراتیک بود، پرولتاریا نباید فرصت را از دست دهد و بلکه باید با تحقق انقلابی زودرس زمینه را برای کسب قدرت سیاسی خویش (منظور حزب بلشویک) فراهم آورد تا بتواند در جهت تحقق سوسیالیسم گام بردارد.

اینک نیز از «انقلاب مخملی» سخن گفته می‌شود، یعنی انقلابی که توسط یک یا چند قدرت امپریالیستی برنامه‌ریزی می‌شود با هدف سرنگونی قدرت سیاسی در یک کشور. امپریالیسم برای بیرون راندن روسیه از اوکراین دو بار در این کشور «انقلاب مخملی» راه انداخت که آخری آمیخته بود با یک کودتای نیمه نظامی علیه رئیس‌جمهور قانونی آن کشور که پیش از دستگیری توانست به روسیه بگریزد. امروز بنا بر اسناد می‌دانیم که پروژه «بهار عربی» نیز بخشی از «انقلاب‌های مخملی» بود که در دوران ریاست جمهوری اوباما برنامه‌ریزی شد با هدف «دمکراتیزه کردن» کشورهای عربی که در آن‌ها استبداد سیاسی دارای ریشه تاریخی کهنی است. دیگر آن که گاهی نیز از «انقلاب درباری» نام برده می‌شود که در آن مردم نقشی ندارند و بلکه بخشی از هیئت حاکمه می‌کوشد با سرنگون ساختن شاه و یا رئیس‌جمهور قدرت سیاسی را در کنترل خود گیرد و سیاست دولت را به سود منافع خویش

تدوین کند. به همین دلیل نیز بسیاری از پژوهشگران «انقلاب درباری» را «کودتا» می‌نامند. همچنین مارکس ۱۸۵۸ در نوشتاری تزار آلکساندر دوم را به‌خاطر لغو مناسبات ارباب و رعیتی «مبتکر انقلاب روسیه» نامید. به این ترتیب می‌بینیم که انقلاب همیشه دستاورد مبارزه طبقات پائینی علیه طبقات بالائی جامعه نیست و در مواردی نیز بالائی‌ها می‌توانند با پیاده کردن پروژه‌هایی که به سود پائینی‌ها است، سبب دگرگونی رادیکال و انقلابی مناسبات سیاسی و اجتماعی شوند.

دیگر آن که همیشه همه انقلاب‌ها همراه با جنگ نبوده‌اند و بلکه در برخی از «انقلاب‌ها» قدرت سیاسی بدون «جنگ داخلی» دست به‌دست شده است. انقلاب مشروطه در آغاز انقلابی بدون خونریزی بود و مظفرالدین‌شاه فرمان مشروطیت را بدون فشار جنگ داخلی توشیح کرد. اما پس از به سلطنت رسیدن محمدعلی‌شاه و آغاز استبداد صغیر تضاد میان دربار و مردم بالا گرفت و کار به جنگ داخلی کشید و فتح تهران توسط نیروهای مسلح انقلاب سبب گریز محمدعلی‌شاه به روسیه تزاری گشت. همچنین انقلاب ۱۳۵۷ نیز فرآورده «جنگ داخلی» نبود، زیرا رهبران ارتش با اعلان بی‌طرفی شرایط را برای انتقال صلح‌آمیز قدرت هموار ساختند. در عوض رهبران انقلاب اکتبر دارای ستاد فرماندهی برای تسخیر قدرت سیاسی بودند و با برنامه و هدفمند «کاخ زمستانی» را اشغال کردند. «جنگ داخلی» در روسیه پس از پیروزی بلشویک‌ها آغاز شد، یعنی انقلاب پس از تسخیر دولت توسط بلشویک‌ها خونین شد و «جنگ داخلی» سراسر روسیه را فراگرفت. در عین حال حمله نظامی به «کاخ زمستانی» تهاجمی بود و به هیچ‌وجه جنبه «تدافعی» نداشت. همچنین رژیم کرنسکی که توسط مجلس برگزیده مردم انتخاب شده بود، می‌کوشید در برابر تجاوز نظامی آلمان از تمامیت ارضی روسیه دفاع کند، ولی به‌خاطر نداشتن امکانات مالی و کمبود سلاح‌های جنگی و قحطی که سراسر روسیه را فراگرفته بود، حکومتی درمانده بود و به همین دلیل در برابر تهاجم نظامی «گارد‌های سرخ» وابسته به بلشویک‌ها همچون خانه‌ای پوشالی درهم ریخت و از هم فروپاشید.

با آن که نویسندگان نمی‌گویند «انقلاب» چیست، اما به ما می‌آمورد که «نباید تصور کرد که انقلاب هیچ نقشه‌ای ندارد، یا شرکت‌کنندگان در جنبش سیاسی - اجتماعی ای که نامش انقلاب است، نقشه ندارند. برعکس، همه‌ی افرادی که در آن شرکت می‌کنند، به نحوی آرزویی در سر می‌پرورانند و از خویش و دیگران، تصویر و تصویری در خیال دارند که هنوز تحقق نیافته است.»

در اینجا می‌کوشیم انقلاب را تعریف کنیم و در همین رابطه نشان دهیم که انقلاب‌های پیشاپرولتاری و پرولتری دارای چه خصیصه‌هایی هستند.

تا پیش از انقلاب کبیر فرانسه واژه لاتینی/ فرانسوی «رولوسیون» که در زبان فارسی واژه «انقلاب» معادل آن برگزیده شده است، دارای باری منفی بود، یعنی هرگاه نظم اجتماعی سنتی بهم می‌ریخت، تلاش برای بازگشت به نظم پیشین را «انقلاب» می‌نامیدند. نیکولو ماکیاولی نیز در نوشتارهای خود واژه انقلاب را در همین معنی به کار برده است. اما با پیروزی انقلاب فرانسه که در آن مردم شرکت داشتند و نظم سیاسی و اجتماعی موجود را از بنیاد دگرگون کردند، این روند «انقلاب» نامیده شد، یعنی از آن پس هر دگرگونی رادیکال مناسبات سیاسی (انقلاب سیاسی) و اجتماعی (انقلاب اجتماعی) موجود «انقلاب» نامیده شد که به جای بازگشت به نظم پیشین در پی تحقق نظمی نوین است. از آن دوران به بعد «انقلاب» نگاه به گذشته ندارد و بلکه در پی ساختن آینده نوینی است.

مارکس و انگلس چون بر این باور بودند که تاریخ همه جوامع انسانی تاریخ مبارزه طبقاتی است، در نتیجه انقلاب‌های سیاسی و اجتماعی را بازتابی از این مبارزه پنداشتند و به این نتیجه رسیدند که در پایان هر انقلابی سیاسی باید قدرت سیاسی از طبقه حاکم به طبقه دیگری که انقلاب را رهبری کرد، انتقال یابد و در پایان هر انقلابی اجتماعی طبقه‌ای که در انقلاب پیروز شد، با دگرگونی مناسبات تولید موجود شیوه تولید خود را به وجود خواهد آورد. به همین دلیل نیز مارکس انقلاب‌ها را «لوکوموتیو تاریخ» نامید. همچنین مارکس در «هیجدهم برومر» یادآور شد «انسان‌ها خود سازندگان تاریخ خویشند، ولی نه طبق دلخواه خود در اوضاع و احوالی که خود انتخاب کرده‌اند، بلکه در اوضاع و احوال موجودی که از گذشته به ارث رسیده و مستقیماً با آن روبرو هستند.» بنابراین آرزوهای فردی و گروهی کسانی که در انقلاب شرکت می‌کنند، فقط در انطباق با امکاناتی که در وضعیت موجود نهفته‌اند، می‌توانند برآورده شوند و نه بیشتر از آن. در عین حال مارکس در بررسی‌های خود نشان داد که انقلاب‌های پیشاپرولتاری با نگاه به گذشته می‌خواهند آینده را بسازند و به همین دلیل در روند این رده از انقلاب‌ها «شعائر و سنن تمام نسل‌های مرده چون کوهی بر مغز مردگان فشار می‌آورد. از این‌جاست که درست هنگامی که افراد گوئی به نوسازی خویش و محیط اطراف خویش و ایجاد چیزی به کلی بی‌سابقه مشغولند، درست در یک چنین ادوار بحران‌های انقلابی ارواح دوران گذشته را به یاری می‌طلبند.» و دیدیم که در انقلاب ۱۳۵۷ ایران نیز انقلاب با نگاه به گذشته و شعائر اسلامی خواست آینده خود را بسازد، زیرا مردمی که در انقلاب‌های پیشاپرولتاری شرکت می‌کنند، هنوز گرفتار ایدئولوژی یا خودآگاهی کاذب هستند و برای آن که بتوانند «محتوای خود را بر خویش پوشیده

دارند، باید مردگان را بگذارند تا مردگان بردارند.» به این ترتیب واقعیت «انقلاب» بسیار زود نشان خواهد داد که کدام خواستها و آرزوهای گروهی و حزبی که از منشاء طبقاتی سرچشمه میگیرند، میتوانند تحقق یابند و کدام خواستها و آرزوها غیرواقعی و خیال‌بافانه‌اند. طبقه‌ای که نقش خود را در روند تولید از دست داده است، آرزوها و خواسته‌هایش نیز زمینه‌ای برای تحقق نخواهند داشت. طبقه‌ای که برای رهایی نیروهای مولده از قید و بندهای مناسبات تولیدی موجود به قدرت سیاسی دست می‌یابد تا بتواند نیروی تخریب‌گر مناسبات تولیدی کهن را به مناسبات تولیدی نوینی بدل سازد، میتواند آن بخش از آرزوها و خواسته‌هایش را که زمینه مادی دارند، تحقق بخشد.

و باز در ادامه می‌خوانیم: «همه‌ی احزاب و گروه‌های سیاسی ریز و درشتی که در انقلاب شرکت می‌کنند، فارغ از وزنه و نقشی که در این حرکت دارند، یا خیال می‌کنند دارند، بی‌گمان نقشه و طرحی برای خود دارند، حتی اگر مدون و مکتوب نباشد. حتی عوامل و نیروهایی که به نمایندگی و یا حتی بنا به مأموریت مستقیم سیاست‌های بین‌المللی در انقلاب شرکت می‌کنند، که می‌کنند، بی‌گمان نقشه و طرحی دارند و مایلند انقلاب را به‌سویی برانند که منافع کشور یا جناح مورد نظر را بهتر و بیشتر حفظ کند.»

انگلس در پیش‌گفتاری که پس از مرگ مارکس به «هیجدهم برومر» نوشت، یادآور شد «مارکس نخستین بار قانون سترگ حرکت تاریخ را کشف کرد که به‌موجب آن هر مبارزه‌ی تاریخی اعم از مبارزه در عرصه سیاسی، مذهبی، فلسفی یا در هر عرصه دیگر ایدئولوژیک در واقعیت امر جز نمودار کم و بیش روشن مبارزه‌ی طبقات جامعه چیز دیگری نیست و موجودیت این طبقات و بنابراین تصادم میان آنها نیز به نوبه خود به درجه تکامل وضع اقتصادی و خصلت و شیوه‌ی تولید و مبادله (که چگونگی آن را همان شیوه تولید معین می‌کند) بستگی دارد.» بنا براین نقشه‌ها و طرح‌هایی که در یک «انقلاب» عرضه می‌شوند، در رابطه با همین اصل مبارزه طبقاتی قابل بررسی‌اند. اگر وضعیت نیروهای انقلابی بنا بر نقشی که طبقات اجتماعی در روند تولید دارند، زمینه را برای دگرگون ساختن مناسبات تولید ضروری سازد، در آن صورت نقشه‌ها و برنامه‌های احزاب و گروه‌های وابسته به این طبقه هم‌سو با نیازهای مادی و واقعی خواهد بود و هرگاه طبقه‌ای که باید از قدرت رانده شود، هنوز از امکانات حفظ قدرت سیاسی و اقتصادی طبقه خود برخوردار باشد، در آن صورت هواداران آن طبقه در عرضه نقشه‌ها و برنامه‌ها دست بالا را خواهند داشت و دستگاه‌های جاسوسی دولت‌های امپریالیستی خواهند توانست در روند انقلاب در کشوری عقب‌مانده نقشی

تعیین‌کننده بازی کنند.

می‌بینیم میان بینش مارکس و آنچه نویسنده در رابطه با نقشه‌ها و برنامه‌های گروه‌های ریز و درشت و جاسوسان دولت‌های امپریالیستی عرضه کرده است، تفاوت از زمین تا آسمان است.

نویسنده به سخنان «بکر» خود چنین ادامه می‌دهد: «همه‌ی این افراد و عوامل نقشه‌ای دارند و تلاش می‌کنند با فرافکنی خواست‌های خود بر انسان‌های شرکت‌کننده در جنبش، آن‌ها را به مخاطبان این خواست‌ها تبدیل کنند و با پیکر یافتنِ انتزاعاتی که در شعارها و خواسته‌های آن‌ها بیان می‌شود، به «ایدئولوژی» انقلاب شکل بدهند.»

به این ترتیب در این بررسی ناگهان سر و کله «ایدئولوژی» هویدا می‌شود و درمی‌یابیم که «نقشه‌های» همه افراد و عوامل چیزی جز «شکل دادن» به «ایدئولوژی» انقلاب نیست و گروه‌ها و عواملی که در انقلاب شرکت کرده‌اند، می‌خواهند «نقشه» خود را به «ایدئولوژی انقلاب» بدل سازند. اما تاریخ نشان داده است که در هر انقلابی نه فقط نیروهای هوادار انقلاب، بلکه نیروهای ضد انقلاب نیز در مبارزه طبقاتی سهم‌مند و پیروزی و شکست جنبش انقلابی منوط به تناسب قدرت این دو نیرو است. اگر طبقاتی که برای رشد و توسعه نیروهای مولده ضرورت نابودی مناسبات تولیدی را درک کرده باشند و شرایط مادی مناسبات تولیدی نیز آماده باشد، در انقلاب دست بالا را خواهند داشت و به پیروزی دست خواهند یافت و اگر چنین نباشد، ضدانقلاب برنده خواهد شد و مناسبات موجود باقی خواهد ماند. و اگر بررسی مارکس را درست بدانیم، در آن صورت طبقاتی که دست به انقلاب می‌زنند و می‌خواهند مناسبات اجتماعی پیشاسرمایه‌داری را در یک جامعه واپس مانده دگرگون سازند، چون نگاه به گذشته دارند، می‌کوشند واقعیت موجود را با رخدادها و چهره‌های تاریخی گذشته توضیح دهند و در نتیجه از واقعیت تصویری وارونه عرضه می‌کنند. اما اگر طبقه کارگر در پی فراروی از جامعه سرمایه‌داری باشد، چون نگاه به آینده دارد، خود را از قید و بند «ایدئولوژی» رهانیده است و می‌داند کدام نقشه و برنامه را باید پیاده کرد. بنابراین نقش «ایدئولوژی» را باید در رابطه با نقش طبقات سنجید.

و در ادامه می‌خوانیم: «اما «بی‌نقشه‌گی» انقلاب، بی‌گمان توجیه‌ای برای هیجان‌زدگی سیاسی و انکار نقش و ضرورت آگاهی و به‌ویژه آگاهی انتقادی، آگاهی‌ای که به ایدئولوژیک بودن خود آگاه است، نیست. انقلاب به آشکارترین وجهی می‌داند چه چیز را نمی‌خواهد؛ اما از آنچه می‌خواهد لزوماً، و هنوز تصویر روشنی ندارد. چرا که تصویرهایی که بدان عرضه می‌شوند، ناروشن‌اند؛ و تصویرهایی را که خود می‌تواند بسازد و خواهد ساخت، هنوز نساخته است.»

نخست آن که در این جمله ادعا شده است «آگاهی انتقادی، آگاهی‌ای» است که «به ایدئولوژیک بودن خود آگاه است.» این ادعا حرف پوچی بیش نیست، زیرا بنا بر باور مارکس و انگلس ایدئولوژی آگاهی کاذب است و در نتیجه با آگاهی واقعی، یعنی آگاهی متکی بر دستاوردهای دانش تفاوتی اساسی دارد. پس هرگاه دانش را ایدئولوژی بدانیم، در آن صورت انسان قادر شده است با تکیه بر آگاهی کاذب خویش به قانونمندی‌های طبیعت پی برد که ناشدنی است. به این ترتیب با ایدئولوژی پنداشتن دانش باید «سوسیالیسم علمی» را نیز نوعی ایدئولوژی، یعنی نوعی آگاهی کاذب دانست و مارکس و انگلس را مروجین آگاهی کاذبی دانست که خود را «سوسیالیسم علمی» نامیده است. این همه نشان می‌دهد که نویسنده پر ادعای ما الفبای اندیشه‌های مارکس را هم نفهمیده است.

دیگر آن که در بررسی‌های خود دیدیم که انقلاب‌های پیشاسوسیالیستی گرفتار «ایدئولوژی» هستند، در حالی که «انقلاب‌های پرولتری، یعنی انقلاب‌های سده نوزدهم برعکس مدام از یکدیگر انتقاد می‌کنند، پی در پی حرکت خود را متوقف می‌سازند و به آنچه که انجام یافته به نظر می‌رسد، باز می‌گردند تا بار دیگر آن را از سر بگیرند، خصلت نیم‌بند و جوانب ضعف و فقر تلاش‌های اولیه خود را بیرحمانه به باد استهزاء می‌گیرند، دشمن خود را گوئی فقط برای آن بر زمین می‌کوبند که از زمین نیروی تازه بگیرد و بار دیگر غول‌آسا علیه آن‌ها قد برافرازد، در برابر هیولای مبهم هدف‌های خویش آن قدر پس می‌نشینند تا سرانجام وضعی پیش آید که هر گونه راه بازگشت آن‌ها را قطع کند.» به این ترتیب آشکار می‌شود که «هدف‌های مبهم» چنین جنبشی به معنای ایدئولوژی زدگی آن جنبش نیست و بلکه هر تلاشی برای تحقق یک هدف همیشه در آغاز سرشار از ابهام است و هر چه به دامنه پژوهش و شناخت عواملی که می‌توانند سبب دستیابی به آن هدف شوند، بیشتر گردد، «هیولای مبهم هدف‌ها» به تدریج به موجودی واقعی بدل می‌گردد. چنین روندی حتی در حوزه‌های علم نیز حاکم است. هنگامی که نیوتون برای نخستین بار کوشید به این پرسش پاسخ دهد که چرا سیب از شاخه درخت بر زمین می‌افتد، همه چیز برایش مبهم و وهم‌آلود بود. اما هر چه بیشتر درباره این پرسش به پژوهش پرداخت، سرانجام توانست راز قانون قوه جاذبه اجرام را کشف کند و آگاهی خود را از چنبره «هیولای مبهم هدف» خویش رها سازد. یادآوری این نکته نیز ضروری است که انیشتن با کشف قانون نسبیت هر چند نشان داد که قوانین فیزیک مکانیک نیوتون برای فهم کهکشان کافی نیستند، اما آن قوانین هنوز نیز در فیزیک مکانیک که محدود بر کره زمین است، همچنان از اعتبار برخوردارند. چکیده آن که انقلاب‌های پرولتری برخلاف ادعای نویسنده

گرافه‌گوی ما می‌دانند چه می‌خواهند، هدف انقلاب‌های پرولتری فراروی از شیوه تولید سرمایه‌داری و تحقق جامعه سوسیالیستی/ کمونیستی است. هدف روشن است، هر چند زمینه تحقق آن را داده‌های مادی اجتماعی تعیین خواهند کرد که از هم اکنون نمی‌توان از این عوامل تصویری واقعی داشت.

در پایان این جمله هم ادعا شده است که انقلاب «تصویرهای را که خود می‌تواند بسازد و خواهد ساخت، هنوز نساخته است.» البته نمی‌دانیم نویسنده با به‌کارگیری واژه «تصویر» چه هدفی را دنبال می‌کند. برای این که انسان بتواند پدیده‌های پیرامون خود را بشناسد و به آن‌ها آگاه گردد، در اندیشه انسان دو روند رخ می‌دهد که نخستین را بازتاب دهنده واقعیت «حس‌گانی» و دومی را «خردگانی» می‌نامند. به عبارت دیگر پدیده‌های پیرامونی نخست بر احساس ما تأثیر می‌نهند و سپس خرد ما بنا بر برداشت حس‌گانی خویش می‌تواند به درک خردگرایانه‌ای از آن پدیده دست یابد. تصویرها و یا «ایده‌ها» که در ذهن انسان به وجود می‌آیند نیز در رابطه مستقیم با بازتاب واقعیت بر احساس ما قرار دارند. تا زمانی که این تأثیر از حوزه «حس‌گانی» به حوزه «خردگرائی» انتقال نیافته است، در نتیجه تصاویر و یا «ایده‌ها» ناشفاف و مبهم خواهند بود، یعنی «ایدئولوژیک» خواهند بود و هر اندازه به حوزه «خردگرائی» انتقال یابند، به دانش بدل خواهند شد که «ایدئولوژی» را پشت سر نهاده است. سرانجام آن که اگر تصویرها همان «ایده‌ها» باشند که در مغز انسان پدید می‌آیند، تبدیل ایده به ماده، فقط تحت شرایط معینی می‌تواند تحقق یابد، یعنی دارنده آن ایده باید اثبات کند که پیش‌شرط‌های مادی تحقق آن ایده فراهم است. فقط بر اساس چنین پیش‌شرطی ایده‌ای می‌تواند به ماده بدل گردد.

در ادامه می‌خوانیم: «انقلاب، پراتیک خودزاینده‌ی خود زاینده‌ی خودگستر است. انقلاب با نقشی «ناتمامی» که خرده موزائیک‌های تجربه‌ی سیاسی و تاریخی بدان عرضه می‌کنند، با پیش‌آیی این نمادها به میدان می‌آید و در راه تحقق این تصاویر، پراتیک نوینی می‌آفریند. پراتیکی که نقطه‌ی عزیمت تازه‌ای برای تئوری است.»

دوباره «پراتیک خودزاینده‌ی خودزاینده‌ی خودگستر» در پیش نوشتیم و دوباره به این مفاهیم «شاعرانه» پرداختن، بی‌هوده است. در اینجا باز مجبور به تکراریم که باید میان انقلاب‌های پیش‌پرولتری و انقلاب‌های پرولتری توفیر نهاد. موتور انقلاب‌های پیش‌پرولتری ایدئولوژی، یعنی خودآگاهی کاذب و نگاه به گذشته است، حال آن که نیروی برانگیزنده انقلاب‌های پرولتری خودآگاهی علمی و نگاه به آینده است، یعنی آگاهی واقعی. اما از آنجا که نویسنده این توفیر

را نمی‌بینند و یا شاید از آن چیزی نمی‌دانند، در نتیجه انقلاب‌هایی را که دارای بافت‌های گوناگون‌اند، به هم آمیخته و مجبور شده است دوباره «شعر» بسراید. یکی از این سخنان پرت این است که انقلاب «در راه تحقق ... تصاویری» که در کله انقلابیون وجود دارند، «پراتیک نوینی می‌آفریند.» و حرف بمربط دیگر آن است که «پراتیک انقلابی» به «نقطه عزیمت تازه‌ای برای تئوری» بدل می‌گردد. روشن است که انقلاب همچون هر کار دیگری که یک فرد، یک گروه، یک قشر، یک طبقه و یا یک جامعه انجام می‌دهد، پراتیکی فردی و اجتماعی است و بنابراین با این سخن هنوز هیچ چیزی را اثبات نکرده‌ایم و حتی نمی‌دانیم محتوی و شکل این و یا آن انقلاب تا چه اندازه با واقعیات اجتماعی در انطباق بوده است. دیگر آن که بسیاری از کارهایی که انسان (چه فردی و چه اجتماعی) انجام می‌دهد، ضرورتاً نمی‌تواند به «نقطه‌ی عزیمت تازه‌ای برای (کدام) تئوری» بدل گردد. تئوری تلاشی علمی است برای توضیح «واقعیت» و یا تصویری که از «واقعیت» در حوزه علم وجود دارد. گوئی نویسنده عادت کرده است حرف‌های کلی و نامشخص بزند تا مجبور به اثبات چیزی و نظریه‌ای نباشد.

و در بند بعدی می‌خوانیم: «تلاش برای هرچه روشن‌ترکردنِ تصویری که از یک جامعه‌ی آزاد و رها از سلطه داریم، تصویر چیزی که می‌خواهیم و نداریم، تلاشی است عظیم و صبورانه. کسی که اهمیت این تلاش را انکار می‌کند، تنها پذیرش بطنی و عملاً ناآگاهانه‌ی تصاویر دیگران را توصیه می‌کند. در مقابل، کسی که فکر می‌کند با تصویری که امروز در دست دارد، در «ستاد رهبری انقلاب» نشسته است، دیر یا زود به «پیامبری» بی‌امت مبدل خواهد شد، دشنام‌گو به «خیل» ناسپاسانی که پند حکیمان‌ه‌اش را نپذیرفته‌اند.»

سپاسگذار کسی خواهم بود که بتواند این بند از نوشته آقای خسروی را برای فهم افراد کم‌دانشی چون من ترجمه کند.

البته ما نمی‌دانیم منظور نویسنده از «پذیرش بطنی» تصاویر دیگران چیست. گویا باز خواسته است اندیشه بغرنجی را با ما در میان گذارد که از فهم آن عاجزیم. از آن گذشته، داشتن تصویری از یک پدیده در سر به این معنی نیست که آن پدیده می‌تواند حتمی در واقعیت هم وجود داشته باشد و یا آن که شرایط عینی برای تحقق آن تصویر ذهنی آماده است. همچنین تلاش برای تحقق تصویری که در سر داریم، هرگاه زمینه مادی برای تحقق آن وجود نداشته باشد، هر چند ارزشمند است، اما تلاشی بی‌حاصل است و بنابراین کسانی که در نتیجه بررسی‌ها و پژوهش‌های خود می‌دانند در شرایط کنونی زمینه‌ای برای تحقق آن تصاویر وجود ندارد، اگر نمی‌خواهند توده‌ها را فریب دهند، باید از تلاش برای دست زدن به انقلابی زودرس که با شکست روبرو خواهد شد،

جلوگیری کنند. همچنین برخی تصاویری در سر دارند که می‌توانند تحقق یابند. این افراد باید برای تحقق آن تصاویر توده‌ها (طبقه خود) را بسیج کنند تا بتوانند در مبارزه پیروز شوند. بر عکس کسانی که در سر تصاویر خیالی پرورانده‌اند که زمینه مادی تحقق آن‌ها هنوز فراهم نیست، در نهایت آن گونه که انگلس در «جنگ دهقانی آلمان» نوشت، به سرنوشت توماس مونترس گرفتار خواهند شد که با بسیج دهقانان می‌خواست جامعه سوسیالیستی عیسی مسیح را در زمانی متحقق سازد که شرایط مادی، یعنی رشد نیروهای مولده هنوز برای تحقق چنان جامعه‌ای فراهم نبوده است.

درباره آخرین جمله این بند هم سخنانی گفته شده است که فاقد هرگونه ارزش علمی است که بررسی آن بی‌ارزش است.

و در پایان نویسنده پر مدعای ما نوشته است: «نوشتن درباره‌ی یک انقلاب، سرد و تلخ است؛ و دشوار است خشم را لجام زدن و بغض را فروخوردن و خرد را مجالی دادن. گرم و شورانگیز و حماسی نیست، هم‌چون حضور در این‌جا و اکنون خیابان، آن‌جا که خشم به فریاد می‌آید و بغض با سرافرازی در اشک‌های شوق و سوگ جاری می‌شود؛ و خرد، لنگان لنگان و غرولند کُنان، پای‌کشان به دنبال می‌آید.»

هر کسی بپندارد با خواندن این بند «شعرگونه» و خالی از هر گونه محتوای سیاسی و پژوهشی چیزی درباره «انقلاب» آموخته است، انسان «خوش‌بختی» است.

چکیده آن که نویسنده‌ای که مدعی رازگشائی اندیشه‌های مارکس است، در این نوشته فراموش کرده است بنویسد که مارکس انقلاب را اوج مبارزه طبقاتی دانسته و بر این باور است که انقلاب و به ویژه انقلاب اجتماعی فقط زمانی رخ خواهد داد که از یکسو تضاد طبقاتی میان طبقه‌ای که مناسبات تولید را در اختیار خود دارد و طبقه‌ای که دربرگیرنده نیروهای مولده اجتماعی است، به اوج خود رسد و خصلت آنتاگونیستی و آشتی‌ناپذیری آن هویدا گردد و از سوی دیگر شرایط مادی برای تحقق شیوه تولید نوینی آماده شده باشد که سبب بالندگی نیروهای مولده و توسعه تولید گردد. به عبارت دیگر «توسعه نیروهای مولده به مرحله‌ای می‌رسد که در آن نیروهای مولده و ابزار مرادده‌ای که به وجود آمده‌اند، در نتیجه مناسبات موجود فقط سبب فلاکت خواهند گشت، یعنی به جای آن که نیروی مولده باشند، به نیروی ویرانگر بدل می‌گردند... و در ارتباط با آن وضعیت طبقه‌ای به وجود خواهد آمد که بدون برخورداری از امتیازات آن، تمامی بار جامعه را بر دوش خواهد گرفت. یک انقلاب اجتماعی رادیکال تا اندازه‌ای به پیش‌شرط‌های تاریخی توسعه اقتصادی وابسته است؛ که این آخری پیش‌شرط انقلاب است. بنابراین انقلاب فقط هنگامی ممکن است که پرولتاریای

صنعتی همسو با تولید سرمایه‌داری در میان توده خلق حداقل از
موقعیت قابل توجه‌ای برخوردار باشد.»
گرچه می‌توان بسیار بیشتر درباره برداشت مارکس از «انقلاب» نوشت،
اما برای کسی که خود را هوادار اندیشه‌های مارکس‌جا می‌زند و در
نوشته‌اش اصول بنیادی «انقلاب» مارکس را نادیده می‌گیرد، همین
اندازه کافی است.

هامبورگ، آوریل ۲۰۱۸

msalehi@t-online.de

www.manouchehr-salehi.de

پا نوشت‌ها :

[1]

https://www.facebook.com/naghd.site/?hc_ref=ARR2gRr183fXjzA2VDGyUrszgGQEd2VwZPMlYUHbboz0_nYPMse_6WMdPlaqsL2n8jk

Phrasierung/ phrasing [2]

Marx, Karl: „Klassenkämpfe in Frankreich“, MEW Band 7, [3]
.Seite 98

Koenen, Gerd: „Die Farbe Rot. Ursprünge und Geschichte des [4]
.Kommunismus“, Beck Verlag, München 2017, Seite 752

Arendt, Hannah: „Über die Revolution“, New York 1963. [5]
.Piper, München 1994, Seite 184

Engels, Friedrich: „Revolution und Konterrevolution in 6]
.Deutschland“, MEW Band 8, Seite 95

.Engels, Friedrich: MEW Band 22, Seiten 509–527 [7]

Tautology [8]

Samte Revolution/ Velvet revolution [9]

Palastrevolution/ Palace revolution [10]

Revolution [11]

.Marx-Engels Werke, Band 7, Seite 85 [12]

[13] مارکس، کارل: «هیجدهم برومر لوئی بناپارت»، ترجمه محمد پورهرمزبان، ۱۳۴۷، صفحه ۲۳.

[14] همان‌جا، صفحه ۲۱.

[15] همان‌جا، صفحه ۲۶.

[16] Sinnlichkeit/ sensibility

[17] Rationalität/ rationality

[18] Thomas Müntzer

[19] Marx-Engels Werke, Band 18, Seite 633.

خیزش مردم در دیماه و نقش اپوزیسیون از فرامرز دادور

خیزش مردم در دی ماه، واکنش‌های بعدی و نقش اپوزیسیون مردمی
فرامرز دادور

شکی نیست که خیزش حق طلبانه مردم ایران در دی ماه ۱۳۹۶، نقطه عطفی در راستای اوج‌گیری حرکتهای اعتراضی مدنی هوشمند در حیطه عمومی جامعه، بویژه در شهرها بوده است. در دوماه گذشته، به رغم وجود تقلیل در سطح تظاهرات وسیع توده ای، اما اتخاذ شیوه های نوین مقاومت بویژه از سوی فعالان جوان زن، کارگران، کشاورزان و همچنین از جانب برخی از فعالان و جریان‌ها در جامعه مدنی، روند اعتراض و چالش علیه رژیم را زنده نگه داشته است. حرکتهای شجاعانه دختران انقلاب علیه حجاب اجباری و تداوم اعتصابات و تظاهرات کارگری برای مطالبات حق طلبانه اقتصادی در این دوماه به سطح مقاومت علیه تبعیضات و ستمهای اجتماعی از سوی رژیم افزوده است.

در بحبوحه مبارزات مردم در دی ماه، جبهه ملی ایران با اتخاذ یک

تاکتیک سیاسی هوشمند و با استفاده از گفتمانِ حکومتگران، منجمله خامنه ای و روحانی که در واکنش به اعتراضات سراسری، اعلام نموده بودند که مردم آزاد هستند اعتراضات و انتقادات خود را در تجمعات قانونمند بیان کنند، در نامه ای به تاریخ 10 بهمن 1396 به حسن روحانی (که پخش عمومی یافت) با اشاره به اصل 27 قانون اساسی، برای برگزاری یک گرد همایی عمومی در روز 14 اسفند، سالگرد درگذشت دکتر مصدق، درخواست مجوز نمود. البته از طرف رژیم به نامه سرگشاده جبهه ملی پاسخی داده نشد. در بیانیه به تاریخ 8 اسفند، که در واکنش به عدم صدور مجوز از سوی حکومتگران بود، جبهه ملی "راه برون رفت از این گردونه خطیر و حساس تاریخ کشور" را به تحقق اصول ششگانه: استقرار آزادیهای دموکراتیک و حقوق بشری، آزادی زندانیان سیاسی، مقابله با فساد های مالی، حمایت از صنایع داخلی و اتخاذ سیاست خارجی مستقل و مبتنی بر صلح گرایی و عدم مداخله در امور منطقه و جهان مشروط دانست. بدیهی است که موارد پیشنهادی از طرف جبهه ملی که برای "نجات کشور" طرح شده بودند، مترقی و مردمی هستند.

همچنین در ماه گذشته، 15 نفر از شخصیت های سیاسی در داخل و خارج از کشور با انتشار بیانیه ای به تاریخ 22 بهمن (سالگرد انقلاب)، در آن برگزاری رفراندوم (همه پرسی) تحت نظارت سازمان ملل را به مثابه یک راه حل برای عبور از نظام جمهوری اسلامی طرح نمودند که باعث ایجاد مباحث زیادی در سطح اپوزیسیون و کنشگران سیاسی و اجتماعی گردید. البته، تاریخا در سطح جهان از مکانیسم رفراندوم به اشکال مختلف (ب.م. در رابطه با پذیرش یا نفی یک قانون معین و یا قانون اساسی در یک کشور) استفاده شده و معلوم نیست که نفی یک نظام سیاسی در کلیت آن و جایگزین کردن آن با نوع دیگری (در این مورد تبدیل جمهوری اسلامی به یک نظام سکولار پارلمانی و مبتنی بر آزادیهای مدنی)، ازین طریق مقدور است. بدیهی است که حکومتگران به مکانیسم سیاسی همه پرسی که تداوم حیات سیاسی آنها (و همچنین سرنوشت آنها در جامعه) را به خطر میاندازد تن نخواهند داد.

در هفته اول اسفند، دانشجویان ملی گرا، نیز با انتشار اطلاعیه از درخواست جبهه ملی برای تجمع خیابانی پشتیبانی نمودند. متعاقبا، در روز 13 اسفند جمعی از فعالان حقوق زنان تحت عنوان "در خانه نمی مانیم"، برای تجمع به مناسبت روز جهانی زن 17 اسفند (8 مارس) فراخوان داده از جمله نوشتند که "دست کم این یک روز از سال، شهر

را مال خود بدانیم". و همچنین بخشی از زنان کرج و تهران در همان تاریخ، در فراخوانی تحت عنوان "تربییونی برای زنان چپ" بر ضرورت "تداوم حرکت شروع شده از سوی "دختران خیابان انقلاب" تاکید نمودند. در روز 13 اسفند (8 مارس) به رغم "غیر قانونی" بودن تظاهرات به مناسبت روز جهانی زن، تعداد زیادی از فعالان زن در گوشه و کنارهای شهر های بزرگ ایران در خیابانها حضور یافته اعتراض خود را علیه تبعیض جنسیتی و نابرابری های حقوقی بین زن و مرد بیان نمودند. بیش از 150 نفر از مدافعان حقوق زن دستگیر شدند و تعدادی از آنها برای مدتی زندانی بودند. آنچه اهمیت دارد این است که گروه های فعال زن توانستند که بهر شکلی شده، بزرگداشت روز زن را برگزار نمودند.

در میان جنبش کارگری نیز تکاپوهای حق طلبانه دمکراتیک در عرصه صنفی و سیاسی همچنان ادامه داشته است. در بیانیه ای (13 اسفند 1396)، در اعتراض به "دستمزد پایین تر از خط فقر" با امضای 50 انجمن صنفی کارگران ساختمانی، مسئولان نظام به چالش کشیده شدند. مبارزه برای حقوق صنفی و دمکراتیک مانند: پرداخت مرزدهای معوقه، افزایش در حداقل دستمزد، امنیت شغلی و بازپس گیری واحد های اقتصادی از نهاد های "خصوصی" وابسته به حکومتگران، همچنان ادامه یافت. در سال گذشته جامعه ایران ناظر بر نه فقط اعتصابات و اعتراضات وسیع کارگری، بلکه تا حد معینی ایجاد پیوند مبارزاتی بین طبقات و اقشار زحمتکش و از جمله کارگران، فرهنگیان، پرستاران و بازنشستگان بوده است. بدون شک اهداف آزادیخواهانه و عدالتجویانه در میان توده های مردم، زمینه اصلی برای وجود همبستگی در میان آنها میباشد و جای تعجب ندارد که مبارزات کارگری از سوی خامنه ای و دیگر حکومتگران، حرکتهای تحریک شده از سوی "ضد انقلاب" معرفی میگردد.

در ارتباط با خیزش دی ماه و تحركات مبارزاتی متعاقب از سوی جنبش مردم در ایران، سوال مهم در برابر اپوزیسیون مردمی این است که در پرتو وجود این واقعیت که فعالان و جریانات سیاسی آزادیخواه و عدالتجو در ایران، با توجه به تجربیات سیاسی و تاریخی ویژه خود به راهکارهای مشخص ضد حکومتی متوسل میگرددند، آیا چه واکنش مناسبی میبایست نشان داد و در صورت توان چگونه در راستای تقویت آنها عمل نمود. بدیهی است که مبارزات توده های مردم علیه مجموعه ستمهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، فقط به مبارزه طبقاتی و ضد سرمایه داری خلاصه نشده و مثلا، حمایت از

مبارزاتِ کارگران برای پرداخت دستمزد های به تاخیر افتاده و تشکل یابی لزوماً ماهیتِ سوسیالیستی ندارد. در واقع، حتی اگر کارگران موفق شوند که اتحادیه های مستقل خود را تشکیل داده و برای نیل به حقوق صنفی و دمکراتیک، آزادانه فعالیت کنند، تازه به سطحی از حقوق دمکراتیک همانند کشورهای پیشرفته سرمایه داری، دست میابند که در آن مرحله، دستاورد حاصل شده در عرصه حقوقِ کارگری، هنوز بخشی جدا ناپذیر از جامعه سرمایه داری بوده، در ارتباط تنگاتنگ با ارکانِ آن و مبتنی بر مالکیت خصوصی و با خصلتی اساساً رقابتی و نه کمونیستی نهادینه میگردد. به این معنی که امروزه با توجه به پیچیدگی و نیازهایِ برآمده از زندگی مدرن، مبارزه علیه ستم و ناعدالتیِ اقتصادی لزوماً هدف سوسیالیستی در بر نداشته، در مقایسه با تلاش برایِ دیگر اهداف انسانی مانند آزادی، دمکراسی، برابر حقوقی، رفع تبعیضات جنیستی، مذهبی و ملیتی؛ ازوماً از اهمیت مقطعیِ والاترینی برخوردار نیست.

برایِ فعالان در جنبشهای مردمی، مهم است که با توجه به ویژگیهای اقتصادی، جغرافیایی و فرهنگیِ جامعه در راستایِ اهدافِ حق طلبانه مبارزه کنند. برخی از حرکتها، خودبخودی و از ورای کنشهای ممتدِ اجتماعی سمت و سو یافته، در رویارویی با قدرتهای موجود، بویژه حکومتگران، به اشکال انتقادی و با خلاقیتِ ویژهِ مبارزاتی (ب.م، حرکتهای اخیرِ ضد حجابِ اجباری از سوی دختران انقلاب، پشت نمودنِ کشاورزان اصفهان به منبرِ امام جمعه و توسل به شعارهایی مانندِ "مرگ بر کارگر" و "مرگ بر کشاورز") شکل میگیرند. در واقع در پروسه فعالیتها و وجودِ فضای گفتمانِ سیاسی حول محورِ اهدافِ جنبش است که مبارزاتِ مردم، منطق و اشکال متناسب با ویژگیهای تاریخی و جغرافیایی خود را پیدا میکنند. در ایران در میان مجموعه آسیبهایِ اجتماعی که ریشه اصلی آنها در مناسبات سرمایه داری نهفته است، سلطه استبداد مذهبی بر زندگی خصوصی و اجتماعی مردم بسیار محرز است. نبودِ آزادیهایِ اساسی و فرصتِ سیاسی برای توده های مردم جهت مشارکت (در اشکال متنوع دمکراتیک) در امور جامعه یکی از چالشهایِ اساسی و قابل لمس را در مقابل مردم ایران تشکیل میدهد. جای تعجب نیست که در کنار خواسته های اقتصادی عدالتجویانه، شعارهایِ ضد دیکتاتوری، ضد تبعیض و رهایی خواهانه بویژه از سویِ کارگران، زنان و اقلیتهایِ ملی-مذهبی، در صدر مطالبات قرار دارند.

امروزه، گروه های سیاسیِ مردمیِ گوناگون مانند جبهه ملی و ملی-

مذهبیون، علاوه بر کانون ها و انجمن های متنوع اجتماعی (کارگری، زنان، دانشجویی و حقوق بشری) در داخل ایران حضور نسبتاً فعال دارند که به دلایل گوناگون (بخشاً بخاطر سیاستهای اصلاح گرانه آنها در طول حیات نظام)، از صحنه سیاسی کاملاً به کنار گذاشته نشده و در 40 سال گذشته در سطح محدودی حیات اجتماعی داشته اند. در واقع، به موازات وجود تعداد معدودی از جریان های اعتراضی مدنی که به اپوزیسیون برانداز تعلق ندارند (ب.م. جبهه ملی، جریانات گوناگون لیبرال و ملی مذهبی)، گروه هایی در میان جنبش مردمی مانند کانون نویسندگان ایران، کانون صنفی معلمان، کانون مدافعان حقوق کارگر و تعدادی از انجمنهای صنفی کارگری و فرهنگی نیز در عرصه جامعه مدنی در راستای اهداف عام دمکراتیک (بدون طرح شعارهای براندازی) فعال بوده و تا سطح معینی از طرف رژیم تحمل میگردند.

بنظر میرسد که این گروه های سیاسی و مدنی، به رغم دارا بودن اهداف اصلاح گرانه، از ظرفیت مبارزاتی معینی (هر چند محدود) برخوردار هستند که در صورت اتخاذ شیوه های هوشمندانه سیاسی، میتوانند نقش مهمی را در جبهه گسترده مردمی علیه جمهوری اسلامی بازی کنند. اتخاذ تاکتیکهای چالشگرانه مناسب با ظرفیت محدود سیاسی و خصلت انتقادی و رفرمیستی آنها، میتواند در فضای عمومی و میدانی اجتماعی غالب، در خدمت به افشاگری از استبداد و حمایت از آزادی و دمکراسی عمل نموده، نتیجه آن به تقویت اپوزیسیون مردمی منتهی گردد. مزیت این گروه ها در فضای سیاسی بسیار محدود در جامعه، این است که آنها در مرکز فعالیتهای زندگی اجتماعی قرار گرفته و با داشتن اطلاعات از جزئیات اختلافات و رقابتهای جناح ها در درون رژیم، قادر هستند که با توسل به تاکتیکهای مناسب، تا حدی تبلیغات سیاسی و فرهنگی و مواضع دفاعی حکومتگران را تضعیف کنند. اینها در واقع بخشی از نیروهای فعال در جنبش اجتماعی و در خط اول جبهه وسیع مردمی هستند که در مقابل تهاجمات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی رژیم، در سطح معینی (گرچه ناکافی) مقاومت میکنند.

از این رو است که بر اساس نگاه جریانات رفرمیست مخالف جمهوری اسلامی که عمدتاً ماهیت مدنی و اصلاح طلبانه دارند و از جمله جبهه ملی، توسل به شیوه هایی مانند درخواست علنی مجوز از رژیم برای برگذاری تجمع صلح آمیز در مکان عمومی برای برجسته نمودن اهداف دمکراتیک و حقوق بشری، بخودی خود یکی از کانال های فشار به رژیم و در همراهی با جنبش مردم است. البته، جبهه ملی در

ایران عمدتاً یک جریان مدنی منتقد به استبداد مذهبی و نه لزوماً یک سازمان اپوزیسیون برای براندازی نظام است و در آن چارچوب نقش مناسب خود را تا حدی اجرا میکند. اما، آنچه که ضرورت آن در ایران شدیداً احساس میشود، وجود گروه‌ها و نهاد‌های اپوزیسیون برانداز مردمی است که بخاطر وجود استبداد تئوکراتیک در ایران، فعالیت علنی ندارند. عدم تحمل کامل این بخش از اپوزیسیون رادیکال از سوی رژیم باعث گردیده است که بدیل‌های چالشگرانه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح گسترده جامعه جهت مقابله با هژمونی حکومتگران، وجود نداشته و در جامعه از موجودیت سیاسی قابل لمس برخوردار نباشند.

در ایران محمل‌های سیاسی و اجتماعی غالب گواهی بر این میدهند که نظام جمهوری اسلامی دچار بحران مشروعیت است و اکثریت توده‌های مردم اعتمادی به وجود ظرفیت و توانایی سیاسی در جمهوری اسلامی برای بهبودی شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ندارند. در این مرحله روشن است که نظام رفتنی است، اما هنوز جانشین مردمی برای آن پدیدار نگشته است. آنچه در وضعیت فعلی مهم می‌آید این است که جریان‌های فعال در اپوزیسیون مردمی به مسئله نبود آلترناتیو سیاسی در صورت از هم پاشیدن جمهوری اسلامی توجه جدی نموده باشند. حیاتی است که این بخش از اپوزیسیون رادیکال، مبراء از آرمانگرایی‌های گروهی و با تشخیص درست از حرکتهای سیاسی ضرور در نفی همه جانبه نظام ارتجاعی، در جهت تقویت مبارزات اصولی از طرف جریان‌های متروقی قدم بردارد. مثلاً اینکه سیاست‌هایی مانند دعوت به شرکت در انتخابات فرمایشی از سوی یک گروه مدنی افشاگری شود اما در همانحال از فراخوان برای یک تجمع دمکراسی خواهانه خیابانی که یک اصل حقوق بشری است، دفاع گردد. وگرنه، ندیدن دنیایی از اندیشه‌های متنوع اجتماعی و سیاسی (گاه متروقی، گاه محافظه کارانه و حتی در مواقعی ارتجاعی) در جامعه و انتظار اینکه شیوه‌ها و اشکال برای پیشبرد خواسته‌های دمکراتیک و رادیکال، در مجرای مبارزاتی مشخص تعیین گشته از سوی یک گرایش و یا سازمان بخصوصی، بدون توجه به وجود تنوعی از نظرات و مناقشات درون جنبشی اتخاذ گردد، بجز قرار گرفتن در پیله سکتاریستی و جدا ماندن از محمل‌های سیاسی زنده در جامعه، چیز دیگری نیست.

در واقع، خلاصه کردن برون رفت از وضعیت بسیار ناهنجار جامعه، به راه کار سیاسی مبتنی بر ایدئولوژی و پلاتفرم تنها یک سازمان

مشخص (چپ، لیبرال-دمکرات، ملی-مذهبی،...)، به احتمال زیاد از استقبال و اعتماد لازم در میان توده های مردم برخوردار نخواهد شد. اگر روشن باشد که موفقیت پروژه برای نیل به دمکراسی و همچنین سوسیالیسم، یقیناً به مشارکت اکثریت توده های مردم (که بخش های قابل ملاحظه از جمعیت هنوز به امکان تغییرات اصلاح طلبانه در درون نظام متوهم بوده و یا اتخاذ شیوه های انتقادی و اعتراضی و سازماندهی برای براندازی را جهت مقابله با نظام کافی میدانند) در روند تغییر و تحولات بستگی دارد، در آن صورت بدون در نظر گرفتن این اصل مقدم سیاسی، بجز گرفتار ماندن این بخش از اپوزیسیون در ایده های شتاب زده و ماجراجویانه و در نتیجه عدم تاثیرگذاری در روند تحولات اصولی بر روی محور فرایند های سیاسی و اجتماعی، نتیجه دیگری ندارد.

در واقع با توجه به وضعیت اجتماعی در جامعه ایران، بنظر میرسد که ایجاد انسجام و همگرایی در اپوزیسیون مردمی، حول محور یک بدیل دمکراتیک ساختاری بلاواسطه در مقابل جمهوری اسلامی و بنظر نگارنده، یک جمهوری مبتنی بر ارزشهای جهانشمول حقوق بشری، یک ضرورت سیاسی است. در این رابطه، استدلال از سوی بخشی از چپ رادیکال که نهاد هایی مانند جمهوری، پارلمان و پلورالیسم حزبی را به دوران انقلابات بورژوا دمکراتیک متعلق دانسته، در عصر حاضر کارکرد آنها را مترقی نمیدانند، بسیار نادرست است. واقعیتهای کنونی در ایران و جهان نشان میدهد که حتی اگر مبارزات ساختار شکنانه، تحت هدایت جنبشها و جریانهای انقلابی و چپ پیروز گردند، ایجاد دگرگونی های بنیادی، تنها در یک پروسه طولانی و تدریجی انجام پذیر است. در واقع نمیتوان به این ایده امید داشت که بزودی در جامعه، اکثریت کارگران و زحمتکشان به لحاظ ذهنی و عینی، به این دیدگاه میرسند که سرمایه داری به انتها رسیده است و بنابراین سازندگی سوسیالیسم در ابعاد گوناگون آن، بلافاصله در دستور کار قرار بگیرد. این نوع خوش خیالی ایده آلیستی به پیشرفت واقعی جامعه در راستای ایجاد رهایی و عدالت واقعی کمک نمیکند. بدون شک فاکتورهای اجتماعی بسیاری برای ایجاد تغییرات بنیادی در جامعه طبقاتی و استثماراری به سوی سوسیالیسم لازم هستند که مناسب است در نوشته ای دیگر به آنها پرداخته شود.

هم اکنون در ایران دیده میشود که در حالیکه اکثریت توده های مردم خواهان گذر از جمهوری اسلامی به یک جامعه آزاد و عادلانه هستند، اما هنوز در مورد چگونگی ایجاد تغییر در نظام، شکل سیاسی آن و

همچنین در مورد جریان‌ات و نهاد‌های هدایت‌گر در آن راستا، از یک چشم‌انداز روشن برخوردار نیستند. واقعیت این است که اقشار و گروه‌های وسیع اجتماعی، عمدتاً با در نظر گرفتن معضلات موجود در زندگی شخصی و اجتماعی و همچنین در پرتو ارزیابی از امکان وجود ظرفیت‌های عملی و سیاسی برای دخالت در سرنوشت اجتماعی (در اشکال تظاهرات، اعتصابات، خیزش و قیام) تصمیم می‌گیرند. هنوز برای بخشهایی از جمعیت مخالف با جمهوری اسلامی، شرکت در انتخابات و یا حمایت از کارزارهایی به مانند برگزاری رفرندام و فراخوان برای گردهم آیی عمومی در اعتراض به سیاست‌های حاکم، کم‌هزینه‌تر بحساب می‌آید. در این ارتباط، برای اپوزیسیون رادیکال مناسب است که در عین ارائه تحلیل از امکان تحقق تحول سیاسی در آن نوع از حرکت‌های ضد رژیم، بدون نفی کلیت طرح‌ها و مطالبات، پیشنهادات، بدیل‌ها و برنامه‌های انجام‌شدنی خود را مطرح نماید. مثلاً اینکه برگزاری رفرندام، تنها در مقاطع خاصی (ب.م. بعد از پیروزی انقلاب) عملی است و یا اینکه با پذیرش این مسئله که گرچه تاکتیک سیاسی مبتنی بر فراخوان برای برگزاری اجتماعات سیاسی، جهت تبلیغ و ترویج اهداف آزادیخواهانه و عدالتجویانه در عرصه عمومی، یکی از راه‌کارهای سیاسی مناسب برای بهبودی وضعیت اجتماعی است، اما در عین حال این واقعیت را هم باید پذیرفت که رژیم حاضر به آن تن نخواهد داد و در قبال انجام ناپذیری آن، لازم است که به راه‌کارها و سیاست‌های رادیکال‌تر رجوع گردد.

در رابطه با کاستی‌های عظیم برای مقابله با جمهوری اسلامی و اذعان به واقعیت نبود جبهه‌ای متحد از اپوزیسیون مردمی، اهمیت دارد که روش‌ها و اشکال مبارزاتی متنوع انتخاب گردیده از سوی برخی از جریان‌ات مردمی در داخل کشور حمایت گردند. بدین معنی که از خواست‌های حقوق بشری و دمکراسی خواهانه در هر سطحی که مطرح می‌گردند تا وقتی که در خدمت به بقای نظام قرار نگیرند، می‌بایست بطور مشروط پشتیبانی گردد. البته بدیهی است که شکل‌گیری یک اپوزیسیون متشکل از وسیع‌ترین جریان‌ات مردمی و از جمله چپ‌ها، لیبرال‌دمکرات‌ها و ملی‌مذهبیون که از هر نوع همکاری با قدرتهای خارجی مستقل باشد، میتواند به مثابه سنگ پایه اصلی قدرت مردمی، با تدوین استراتژی و مجموعه تاکتیک‌های درست مبارزاتی و متناسب با مطالبات و تلاش‌های ضد نظام از سوی کانون‌های متنوع اجتماعی (ب.م. کارگری، زنان و حقوق بشری) در داخل کشور، نقش اساسی جهت براندازی نظام بازی کند. در این ارتباط است که حرکت‌هایی سیاسی مانند ترویج ضرورت عبور از جمهوری اسلامی و استقرار یک

جمهوری مبتنی بر ارزشهای حقوق بشر، از سوی جریان‌ات مردمی در عرصه عمومی جامعه، (آنگونه که از طرف نویسندگان طرح رفراندوم و جریان‌ات ملی- دمکرات مطرح شده اند) بخودی خود یک پدیده مثبت است.

بنظر نگارنده، مناسب این بود که جریان‌ات اپوزیسیون، بدون نفی کلیت این تاکتیک از سوی تلاشگران مدنی در داخل کشور، اعلام میکردند که در چارچوب نظام حاکم، این رفراندوم انجام پذیر نیست. اما در عین حال مهم است که در این نوع مقاطع سیاسی، با استفاده از این موقعیت که بدیل‌های دمکراتیک و راه کارهای سیاسی معینی در افکار عمومی پخش میگرددند، اپوزیسیون مردمی، در پرتو افشاگری از خصلت ارتجاعی نظام حاضر و تبلیغ برای ضرورت ایجاد تغییر رادیکال در نظام، به ترویج راهکارهای سیاسی اصولی و عملی تر پرداخته، اهمیت سازماندهی و تقویت اپوزیسیون مردمی را برجسته نماید. وگرنه، در رابطه با موضوعاتی مانند طرح رفرندام و درخواست برای برگذاری میتینگ عمومی؛ اصراف انرژی بیش از اندازه در مورد فلسفه وجودی انگیزه‌ها و برنامه‌های توطئه گرانه و گمانه زنی بر روی سرچشمه گرفته این ایده‌ها از جانب جریان‌ات ارتجاعی درون حکومتی و یا متصل نمودن این مجموعه حرکتها به قدرتهای خارجی، در نهایت به اهداف اپوزیسیون مردمی کمک چندانی نمیکند.

فرامرز دادور

18 مارس، 2018

وعده «رفراندوم» پس از اشغال ایران؟ از منوچهر صالحی

انگیزه این نوشتار بررسی بیانیه‌ای است که یک ماه پیش توسط ۱۵ «فعال سیاسی» انتشار یافت. خانم‌ها و آقایانی که آن بیانیه را

تدوین کردند، راه برون‌رفت از چنبره رژیم ولایت فقیه را برگزاری رفراندومی با نظارت سازمان ملل دانسته‌اند که باید «راه گذار مسالمت‌آمیز از جمهوری اسلامی به یک دموکراسی سکولار پارلمانی» را ممکن سازد.

مردم سوئیس در رابطه با «رفراندوم» و یا «همه‌پرسی» بیش از هر کشور دیگری دارای تجربه‌اند. در همه‌پرسی‌های سوئیس مردم باید فقط به یک پرسش آری و نه بگویند و هیچ گاه نباید بین دو و یا چند پرسش یکی را برگزینند. در این کشور هرگاه ۱۰۰ هزار تن دادخواستی را امضاء کنند، دولت موظف به برگزاری همه‌پرسی در رابطه با پرسشی خواهد بود که در آن دادخواست مطرح شده است. در هفته گذشته نیز مردم سوئیس باید در رابطه با تأمین مخارج تلویزیون‌های دولتی از طریق دریافت حق اشتراک از مردم آری و نه می‌گفتند و اکثریت شرکت‌کنندگان در رای‌گیری به قانون موجود آری گفتند که بر اساس آن مردم باید بابت استفاده از برنامه‌های تلویزیون دولتی ماهیانه حق اشتراک پردازند.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز پروژه همه‌پرسی پیش‌بینی شده است. برای نمونه در اصل ۶ قانون اساسی آمده است که «امور کشور باید به اتکاء آراء عمومی اداره شود، از راه انتخابات ... یا همه‌پرسی». همچنین در اصل ۵۹ آمده است که «در مسائل بسیار مهم اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ممکن است اعمال قوه مقننه از راه همه‌پرسی و مراجعه مستقیم به آراء مردم صورت گیرد». شورای نگهبان بنا بر اصل ۹۹ قانون اساسی امر «مراجعه به آراء عمومی و همه‌پرسی را بر عهده دارد». در اصل ۱۱۰ نیز اشاره شده است که «فرمان همه‌پرسی در ذیل وظایف و اختیارات رهبر است». همچنین بنا بر اصل ۱۲۳ رئیس‌جمهور باید «نتیجه همه‌پرسی را امضاء کند و برای اجراء در اختیار مسئولان بگذارد». دیگر آن که بنا بر اصل ۱۷۷ مصوبات شورای بازنگری قانون اساسی «باید از طریق مراجعه به آراء عمومی به تصویب اکثریت مطلق شرکت‌کنندگان در همه‌پرسی برسد». پس از انقلاب نیز تا کنون سه بار همه‌پرسی اجراء شده است. بار نخست در رابطه با آری و نه گفتن به پروژه جمهوری اسلامی، بار دوم در رابطه با تصویب طرح قانون اساسی که توسط نخستین مجلس خبرگان تهیه شده بود و بار سوم در رابطه با اصلاح قانون اساسی.

اما ۸ تن از آن ۱۵ نفر «فعال سیاسی» که خواستار برگزاری رفراندوم گشته‌اند، در ایران می‌زیند و برخی از آنان به اتهام «مجرم سیاسی» در زندان به‌سر می‌برند و برخی دیگر نیز علیه رژیم جمهوری اسلامی و

حتی ناتوانی‌های ولی فقیه ایران می‌نویسند و در رسانه‌ها و تلویزیون‌های بیرون از ایران روشن‌گری می‌کنند.

اما درباره آن ۷ تنی که در انیران می‌زیند، بسیار می‌توان سخن گفت. برخی از این خانم‌ها و آقایان با برخی از نهادهای دولتهائی که خواستار سرنگونی جمهوری اسلامی‌اند، روابط بسیار خوبی دارند. برخی نیز چون می‌پندارند فردا رئیس‌جمهور و یا نخست‌وزیر رژیم پادشاهی پهلوی خواهند شد، برای ملت ایران پیام می‌فرستند. چکیده آن که ترکیب این هفت تن شبیه آش شله قلمکاری است که در آن همه‌جور سبزیجات و حبوبات را می‌توان یافت.

یادآوری این نکته نیز ضروری است که این بیانیه چند روز پیش از تشکیل کنفرانس امنیتی مونیخ انتشار یافت. در آن کنفرانس بنیامین نتانیاهو اعلان کرد که «ما بی‌هیچ تردیدی از خود دفاع خواهیم کرد، و نه فقط علیه نیروهای نیابتی ایران که به ما حمله می‌کنند، بلکه علیه خود ایران نیز اقدام خواهیم کرد». همچنین در همان نشست امنیتی ژنرال مک مستر که مشاور امنیت ملی ایالات متحده آمریکا است، در سخنرانی خود دولت ایران را متهم کرد که چون به گروه‌های تروریستی وابسته به‌خود (حزب الله در لبنان، حماس در غزه، حوثی‌ها در یمن و ...) جنگ‌افزار می‌دهد، دیوان‌سالاری ایالات متحده «علیه ایران اقدام» خواهد کرد. به این ترتیب گویا حمله به ایران برنامه‌ریزی شده است. ترامپ به اروپائی‌ها تا ماه مه فرصت داده است ایران را به «تغییر» قرارداد «برجام»، آن گونه که خواست نتانیاهو است، مجبور کنند و در صورت شکست این مذاکرات او تحریم‌های اقتصادی و بانکی مصوبه کنگره و سنای آمریکا علیه ایران را دوباره اجرائی خواهد کرد. دولت فرانسه نیز به نیابت از سوی اتحادیه اروپا و جهت خوش‌خدمتی به اسرائیل و عربستان سعودی خواستار نابودی موشک‌های بالیستیک ایران که دارای بُردی بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر هستند، شده و در صورت نپذیرفتن این پیشنهاد از سوی حکومت ایران وعده تحریم‌های اقتصادی تازه‌ای را داده است. در ایالات متحده و انگلیس نیز رسانه‌های جمعی که تحت کنترل محافل خاصی قرار دارند، به جَوّ هیستریک برنامه‌ریزی شده‌ای علیه ایران دامن می‌زنند و افکار عمومی این کشورها را برای حمله نظامی احتمالی به ایران آماده می‌سازند.

همچنین ۲۲ تن از مدیران برجسته و بازنشسته سیا و پنتاگون در نامه سرگشاده‌ای که در ۵ مارس انتشار یافت، برای جلوگیری از حمله نظامی احتمالی ایالات متحده به ایران اعلان کردند که با آغاز ریاست جمهوری ترامپ مسئولان عالیرتبه دولت ایالات متحده علیه ایران اسناد

و اخبار جعلی انتشار می‌دهند تا بتوانند حمله نظامی احتمالی به ایران را توجیه کنند. نویسندگان آن نامه همچنین یادآور شده‌اند که زیان حمله نظامی به ایران از سود آن برای ایالات متحده بسیار بیشتر است و مالیات دهندگان آمریکا باید میلیاردها دلار هزینه جنگی را بپردازند که از یکسو سبب به بی‌ثباتی باز هم بیشتر خاورمیانه خواهد گشت و از سوی دیگر نتایج آن جنگ در خدمت منافع ایالات متحده نخواهد بود و بلکه اسرائیل و عربستان سعودی از آن سود خواهند برد.^[1] بنابراین چنین می‌نمایاند که اگر حادثه‌ای رخ ندهد، حمله نظامی به ایران توسط دیوان‌سالاری ترامپ برای تابستان امسال برنامه‌ریزی شده است.

در پرتو چنین وضعیتی اینک بهتر می‌توان انگیزه انتشار دهندگان بیانیه «رفراندوم» را مورد بررسی قرار داد.

در آغاز باید یادآور شویم که پیش از انتشار این بیانیه، آقای روحانی در مقام رئیس‌جمهور پروژه همه‌پرسی را در رابطه با تصمیم‌گیری نهائی در رابطه با مسائلی که جناح‌های رژیم نمی‌توانند به توافق رسند، مطرح کرد اما پروژه «همه پرسی» آقای روحانی در انطباق با قانون اساسی جمهوری اسلامی قرار دارد و حال آن که برگزاری رفراندوم با هدف نفی جمهوری اسلامی خلاف آن قانون اساسی است. بنابراین هر کسی که می‌خواهد در ایران نظام دیگری را جانشین نظام کنونی سازد، نمی‌تواند با تکیه به قانون اساسی جمهوری اسلامی دست به «رفراندوم» بزند و بلکه باید از آن فراتر رود. در هر حال در رابطه با رژیم جمهوری اسلامی می‌توان از سه سناریو سخن گفت:

1. تا زمانی که رژیم ولایت فقیه از اقتدار درونی برخوردار و بر این باور باشد که می‌تواند از موجودیت خود در برابر دشمنان درونی و بیرونی دفاع کند، به هیچ دولت و نهاد بیگانه‌ای اجازه برگزاری «رفراندوم» درباره سرنوشت خود را نخواهد داد، زیرا تسلیم شدن به چنین خواسته‌ای به معنی پذیرش عدم استقلال و حاکمیت ملی هر دولت - ملتی است.

2. سناریو دوم آن است که مبارزات اعتراضی مردم ادامه یابد و به تدریج به مبارزه‌ای سیاسی با هدف فراروی از رژیم اسلامی بدل گردد. در این وضعیت جنبش «خودجوش» اعتراضی باید رهبران سیاسی خود را بیابد و یا بیافریند تا بتواند به تدریج زیر پای رژیم ولایت فقیه را خالی کند. در آن صورت رهبرانی که توانسته‌اند با تکیه به جنبش مردم رژیم اسلامی را سرنگون کنند، نیازی به سازمان ملل و نهادهای بیگانه برای مشروعیت

بخشیدن به قدرت سیاسی خود ندارند. این نیروها می‌توانند با تشکیل مجلس مؤسسان برگزیده مردم و یا با برگزاری یک همه‌پرسی دمکراتیک سرنوشت نظام آینده را تعیین کنند. روشن است که در روند رشد چنین جنبشی بخشی از اپوزیسیون انیران‌نشین نیز می‌تواند جذب آن جنبش شود و کسانی نیز هم‌چون آقایان ابراهیم یزدی، ابوالحسن بنی‌صدر، صادق قطب‌زاده و ... می‌توانند در سیاست فردای ایران نقشی داشته باشند.

3. اما سناریو سوم آن است که رژیم جمهوری اسلامی با دخالت یک یا چند دولت بیگانه سرنگون شود، شبیه آنچه که در افغانستان، عراق و لیبی رخ داد و در سوریه پروژه تغییر رژیم پس از ۷ سال جنگ داخلی هنوز پایان نیافته است.

بنا بر بررسی خود دیدیم که به احتمال زیاد حمله نظامی به ایران برای تابستان امسال از سوی اسرائیل، ایالات متحده آمریکا و ... برنامه‌ریزی شده است. آیا میان پروژه «رفراندوم» این ۱۵ «کنشگر سیاسی» و حمله احتمالی دولت‌های بیگانه به ایران می‌تواند ارتباطی وجود داشته باشد؟

پیش از پاسخ به این پرسش باید یادآور شد آن ۸ تنی که در ایران به سر می‌برند، هر چند به‌خاطر مبارزه علیه رژیم ارتجاعی و استبدادی ولایت فقیه مورد احترام‌اند، اما مردم ایران هنوز آن شخصیت‌ها را به مثابه رهبران یک جنبش سیاسی نپذیرفته‌اند و خود آن ۸ تن نیز تا کنون چنین ادعائی نکرده‌اند. اما برخی از آن ۷ تنی که از طریق رسانه‌های وابسته به ایالات متحده آمریکا، عربستان سعودی، اسرائیل و ... به مثابه «رهبران سیاسی ضد ولایت فقیه» با مردم ایران سخن می‌گویند، به‌خاطر وابستگی به نهادهای آشکار و پنهان ضد ایرانی، مورد اعتماد مردم نیستند و به همین دلیل نیز مردم ایران هیچ‌گاه از خواست‌ها و پیشنهادهای این «رهبران سیاسی خود خوانده» پیروی نکرده‌اند. فراتر از آن، حتی اکثریت چشم‌گیر ایرانیان برون‌مرزی نیز برای این خانم‌ها و آقایان تره هم خورد نمی‌کنند.

بررسی متن بیانیه ۱۵ «کنشگر سیاسی» آشکار می‌سازد که این افراد چون می‌خواهند از جنگی احتمالی و یا انقلاب دیگری جلوگیری کنند، خواهان «گذار مسالمت‌آمیز از نظام جمهوری اسلامی به یک دموکراسی سکولار پارلمانی» هستند. اما می‌دانیم که خواستن همیشه توانستن نیست، یعنی تا زمانی که رژیم استبداد دینی ولایت فقیه چون بختک ایران را فراگرفته است، و تا هنگامی که یک جنبش اعتراضی مردمی نتواند زیر پای رژیم اسلامی را خالی کند، تحقق چنین خواسته‌ای ممکن

نیست. به همین دلیل نیز نویسندگان آن بیانیه برای تحقق پروژه تغییر رژیم ایران که خواست ایالات متحده، اسرائیل، عربستان سعودی و ... نیز است، «خواهان برگزاری رفراندوم، جهت تعیین نوع حکومت تحت نظارت سازمان ملل متحد» شده‌اند. پس آنچه از سوی این «کنشگران» عرضه می‌شود، یکی خواست تغییر مسالمت‌آمیز حکومت و دیگری خواست برگزاری رفراندوم تحت نظارت سازمان ملل است. در بیانیه نیز آشکار نمی‌شود چگونه می‌توان این دو خواست و یا آرزو را متحقق ساخت. همچنین در بیانیه گفته نمی‌شود سازمان ملل با اجازه کدام نهاد ملی و یا بین‌المللی می‌تواند وارد عرصه سیاسی ایران گردد و بر «رفراندوم» پیشنهادی این خانم‌ها و آقایان «نظارت» کند.

چکیده آن که هرگاه خوش‌بینانه به متن بیانیه این «کنشگران» بنگریم، درمی‌یابیم که عده‌ای با دستان خالی به مردم وعده‌های بزرگ می‌دهند و با پذیرش دخالت سازمان ملل که سیاست آن را شورای امنیتی تعیین می‌کند که در آن چند کشور امپریالیستی از حق و تو برخوردارند، نادانسته استقلال و حاکمیت ملی ما را به بازی می‌گیرند. اگر هم بدبین باشیم، می‌توان به این نتیجه رسید که این بیانیه می‌خواهد زمینه را برای دخالت خارجی در امور داخلی ایران هموار کند تا در فردای اشغال نظامی ایران توسط ائتلاف آمریکائی-اسرائیلی، «چلبی»‌های وطنی! که تشنه دستیابی به قدرت سیاسی‌اند، بتوانند حکومت دست‌نشانده خود را تشکیل دهند.

تکیه‌گاه مبارزین واقعی که خواهان تحقق ایرانی مستقل، آزاد و دمکراتیک هستند تا بتوان عدالت اجتماعی و دولت رفاه را در ایران متحقق ساخت، مردمانند. ۶۵ سال پیش دکتر مصدق در تظاهراتی که در میدان بهارستان برگزار شد، گفت «مجلس آن‌جا است که مردم هستند». به عبارت دیگر، هر کسی که می‌خواهد بدون برخورداری از پشتیبانی مردم ایران به قدرت سیاسی دست یابد، دشمن واقعی مردم است. کسانی که پای سازمان ملل را برای تحقق یک «رفراندوم دمکراتیک» به میان می‌آورند، تا زمانی که نگویند چگونه این سازمان می‌تواند در ایران به گونه‌ای «مسالمت‌آمیز» به چنین کاری دست زند، وعده پوچ به مردم می‌دهند. و یا آن که باید پذیرفت پروژه رفراندوم مورد نظر بیانیه نویسان می‌تواند پس از اشغال ایران توسط ارتشی بیگانه برگزار شود با هدف مشروعیت بخشیدن به حکومتی وابسته به دولت‌های اشغالگر.

۹ مارس ۲۰۱۸

منوچهر صالحی

پا نوشت:

<http://www.nachdenkseiten.de/?p=4274> [1]

ساختار قبیله‌ای «جمهوری اسلامی» از علی شریعت کاشانی

از ساختار قبیله‌ای نظام «جمهوری اسلامی»
و پیامدهای سیاسی، اجتماعی، و مدنی آن

نه هرکه چهره برافروخت دلبری داند

نه هرکه آینه سازد سکندری داند

نه هرکسی که کله کج نهاد و تئند نشست

کلاه‌داری و آیین سروری داند.» (حافظ) [1]

در گفتار کوتاه و فشرده پیش رو برآنیم تا با ترسیم و ارائه‌ی نمایی از ساختار حاکمیت در جمهوری اسلامی از چگونگی مناسبات میان این حاکمیت و امر مدنی و شهروندی سخنی به میان آوریم.

درنگی در چگونگی این مناسبات، آن‌هم با توجه به داده‌های کارنام‌سیاسی و حکومتی چهل سال‌ نظام جمهوری اسلامی در ایران، ما را دستکم با هفت مسأله مهم آشنا خواهد کرد که عبارتند از:

۱. ساختار کلی حاکمیت در «جمهوری اسلامی»، چونان در زیرمجموعه‌ها، نهادها، و مراکز قدرت وابسته بدان، یک ساختار اساساً قبیله‌ای و مبتنی بر اصل سرکردگی (در برابر اصل مردم‌سالاری و جمهوریت واقعی) است.

۲. این ساختار برآمده از یک دید و تفکر و روحیه قبیله‌ای کلی است که تا حدود زیاد ریشه در یک جهان‌بینی دینی و اعتقادی قبیله‌ای و سرکرده‌محور دارد.

۳. از این‌رو حتا ایجاد یک «شورای رهبری» به مثابه جایگزین سرکرده یا راهبر از جوهر و جایگاه و کارکرد قبیله‌ای این حاکمیت و ساختار ویژه آن چیزی نخواهد کاست. گو این‌که چنین «شورایی» در چارچوب نظام «جمهوری اسلامی» ناگزیر به ایفاکردن نقش «راهبر» خواهد بود.

۴. کارکردها و سمت‌وسوگیری‌های سیاسی و اجتماعی و مدنی این حاکمیت، همچنین برنامه‌ها و چشم‌اندازهای اقتصادی و اجتماعی و سیاست‌گذاری‌های خرد و بزرگ درون‌کشوری و حتا بین‌کشوری آن، در چارچوبه و بنا بر ماهیت و چشمداشتهای سمت و سو دهند ساختار قبیله‌ای آن شکل می‌گیرند و به‌کار می‌افتند.

۵. ساختار و کارکردهای این حاکمیت دینی – قبیله‌ای در سطوح مختلف نه با اشکال نوین دولت (دولت برخاسته از خواست و اراده بزرگ‌تود شهروند) همخوانی و سازگاری دارد و نه با ضروریات جامعه امروزین و حقوق طبیعی و سیاسی و مدنی شهروندان.

۶. تا زمانی که این حاکمیت قبیله‌وار برپا باشد با چیرگی مستمر

دید و تفکر و جهان‌بینی دینی – قبیله‌ای بر امور سیاسی و مدنی و شهروندی یا دست‌کم اعمال نفوذ و اخلا‌ل‌گری آن‌ها در این امور روبرو خواهیم بود.

از این‌پس انجام اصلاحات ریشه‌ای و کارساز، که نخستین شرط لازم آن وجود یک دولت خودفرمان و مسؤولیت‌پذیر و قوای مجریه کارآمد و وارسته از اصل سرکردگی است، محکوم به شکست خواهد بود، و ناگزیر متحقق‌شدن حتا نسبی مردم‌سالاری و پاسداشت حق و حقوق سیاسی و اجتماعی و مدنی شهروندان بس دشوار و در موارد بسیار امکان‌پذیر نخواهد بود.

در زیر، ضمن نگاهی بر چیستی نظم قبیله‌ای و چگونگی ناسازگاری ذاتی این نظم با نظم دولتی و حقوق مدنی و شهروندانه به‌ویژه در جهان امروز، مروری بر این موارد چندگانه خواهیم داشت.

جمعی از شخصیت‌ها نظام رهبر همواره با حای مرتفع‌ترش مشخص می‌شود

۱. از قبیله و دولت مردم‌سالار

در تعریف و بازشناسایی یک قبیله با چند مورد اساسی سروکار می‌یابیم که مختصات آن را تشکیل می‌دهند. مهم‌ترین‌شان عبارتند از:

۱. قبیله، از دید تاریخی و تشکیلاتی، تشکلی است گروهی و در مواردی مبتنی بر پیوندهای خویشاوندی (نسبی) که موجودیت آن به پیش از زمان شکل‌گیری و روی کارآمدن دولت می‌رسد.

۲. قبیله، به لحاظ جایگاه وجودی، ابتدایی‌ترین مرتبه رشد و تکامل

آزادانه راهبرانی شایسته و متعهد و مبارز برای خود برمی‌گزینند (نظیر توده‌ها و گردهم‌آیی‌های حاکمیت‌ستیز، جمعیت کنشگران مدنی، و یا انجمن‌ها و اتحادیه کارگری، صنفی، دانشجویی و غیره)، بلکه غرض آن دسته از توده‌های ساختگی است که در آن‌ها فردیت خودآگاه، آگاهی و عزم و اراده، اندیش[ه] آزاد و تحول‌جوی، روحی[ه] انتقادی و پرسشگر، و منش و شخصیت خودفرمان و خودگردان از میان می‌روند و زمینه برای تبعیت بی‌قید و شرط از سرکرده و تن‌سپردن به قدرت مطلق[ه] او هموار می‌گردد. امروزه نمون[ه] ایرانی این‌گونه توده‌های فرمان‌بردار را در جمعیت‌های دینی وابسته، تشکلهای نظامی چون سپاه و بسیج، و یا نهادهای اطلاعاتی و امنیتی گوش به فرمان می‌توان دید، در خرده‌توده‌های قبیله‌واری که از 1357 به این‌سو در پرتو سلطنت دستاربندان جان گرفته‌اند و لیبیک‌گویان پیرامون «امام» و «ولی فقیه» و نمایندگان امتیازجوی حاکمیت حلقه زده‌اند.

در برابر نظم قبیله‌ای نظم مدنی و شهروندانه سر برمی‌آورد، و این نظم نوحاسته ناظر به حقوق طبیعی، سیاسی، و اجتماعی شهروندان در ابعاد خصوصی و همگانی است. آزادی احزاب متعدد و متفاوت، حق رأی، حق دادخواست، حق دادرسی و فرجام‌خواهی، حق گردآمدن اعتراضی و شرکت‌جستن در تظاهرات، حق دسترسی به امنیت و دفاع از خویشتن در برابر تبعیضات قومی و دینی و جنسیتی، و سرانجام حق بازخواست حکومت و دولت در مواردی که سیاست‌گذاری، ادار[ه] کشور، قانون‌گذاری و نحو[ه] اجرای قوانین، و یا وضعیت شغلی و اقتصادی کشور و غیره با خواست و اراده و آرمان‌های بزرگ‌تود[ه] شهروند همخوانی نداشته باشند. این‌ها همه ازجمله حقوق سیاسی و مدنی و اجتماعی مشروع و چشم‌ناپوشیدنی شهروندان در یک جامعه بسامان و قانون‌مند و مردم‌سالار است. نادیده‌گرفتن این حقوق و یا اخلاص‌گری در آن‌ها وضعیت سیاسی و حکومتی جامعه را به مرتب[ه] فرودستی از تاریخ اجتماعی بازگشت می‌دهد که خاص بیدادسرای قبیله‌ای است، بیدادسرای که در آن از این‌گونه حق و حقوق‌ها، آزادی‌ها، و دادخواهی‌ها و دادرسی‌ها اندک خبری نیست.

قبیله با مشخصاتی که در بالا برشمردیم به هیچ‌روی با نظم و تشکیلات دولت (دولت در معنای نوین و مردم‌سالاران[ه] واژه) سازگاری ندارد، و نه با اصل شهروندی و حقوق مدنی. زیرا آنچه در قبیله حاکم است فرمان‌فرمایی بی‌چون و چرای رئیس و فرمان‌برداری بی‌کم‌وکاست افراد قبیله از اوست. تصمیمات حیاتی این افراد نیز می‌باید منطبق بر خواست و اراد[ه] این سرکرده باشد. ولی دولت در یک نظام مردم‌سالار واقعی، همانند قانون، جلوه‌ای از اراد[ه] مردم است و لذا تبعیت

شهروندان از دولت برابر است با پیروی از اراده مردمی و مشارکت در اداره امور سیاسی و اجتماعی و مدنی. از سوی دیگر هرآنچه در فرهنگ مداربسته قبایله در اشکال ثابت و تغییرناپذیر «عرف» و «سنت» و «قاعده» مناسبات بین‌انسانی را نظم می‌بخشد و اداره می‌کنند، و یا در حل اختلافات و دادرسی و غیره معیار و مبنا قرار می‌گیرند، در نظام دولتی مردم‌سالار جای خود را به قانون و امی‌گذارند، به قانونی که زاد تدابیر و تصمیمات حقوقی و مدنی نمایندگان واقعی شهروندان است، دولت یا «قو» مجریه» مسؤول اجرای آن می‌باشد، و نیز در رهگذر زمان و بنا بر شرایط و ضروریات نخواست، متحول و تغییرپذیر می‌باشد.

بنابراین نظم قبایله‌ای قطب مخالف نظم دولتی و مدنی و شهروندانه است. به همین ترتیب موارد پابرجا و ایستایی چون «عرف»، «سنت»، و «رسم» و «قاعده» که در دنیای ناپویای قبایله‌ای و طایفه‌ای پاس داشته می‌شوند در یک زیستگاه انسانی و اجتماعی پوینده، رو به تحول، و قانون‌مند جایی ندارند، به‌ویژه که با حق و حقوق سیاسی و مدنی و شهروندانه به مقابله برمی‌خیزند، آن‌هم با حق و حقوقی که، همانند کل جامعه و نظام حقوقی و حکومتی و دولتی حاکم بر آن در مسیر تحول و تکامل راه می‌سپزند.

در بالا از خودمحوری و درخودخیزدگی که یکی از وجوه مشخص قبایله است یاد کردیم. این مورد مهم دیگری است که، همانند سرکردگی، قبایله و دولت را رویاروی یکدیگر قرار می‌دهد. خودمحوری ایجاب می‌کند که افراد متعلق به قبایل دیگر «بیگانه» و «دشمن» به‌شمار آیند. در این‌باره همین بس به برخوردهای خونین قبایله‌ای و طایفه‌ای بیاندیشیم که در گوشه و کنار «جهان اسلام»، از شمال آفریقا و قاره سیاه گرفته تا پاکستان و افغانستان و حتا مناطقی در خوزستان خودمان، هرچندگاه روی می‌دهند. این برخوردها گویای این واقعیت ناگوارند که آن‌چه از دیرباز به «امت اسلام» تعبیر شده است از روح قبایله‌ای و طایفه‌ای این «امت» و دشمن‌تراشی و بیگانه‌ستیزی آن چیزی نکاسته است، حال آن که چنین «امت»ی اصولاً می‌بایست طردکننده تیره و تبارگرایی و قبایله و طایفه‌مداری، مردودشمردن امتیازدهی به خویشاوندان و پیرامونیان، و نیز محوکننده تبعیض و فاصله میان «عرب» و «عجم» بوده باشد. چنین است که ما در دل این «امت» از دیرباز تا امروز، افزون بر هرآنچه که از وابستگی و وفاداری عرب صحرانشین و صحراگرد به شیخ قبایله نشان دارد، همواره رد پای یک دید و تصور مداربسته از انسان و جهان را باز دیده‌ایم. منظور دید و

تصورى است كه عضو قبیله را برآن مى‌دارد تا همه‌چیز را در دریچۀ تنگ مناسبات درون‌قبیله‌ای و درون‌گروهی مأنوس و مألوف خود ببیند و دریابد و موجودیت انسانی خویش را نیز، فارغ از هرگونه جهان‌بینی وسعت‌مند، با دنیای فروکاستۀ قبیله‌ای و چشمداشت‌های ویژۀ آن منطبق گرداند.

این در حالى است كه در پیشگاه دولت نوین و حقوق مدنى و شهروندانه تیره و تبارگرایی و فاصله‌اندازی میان «خودی» و «بیگانه» مردود شمرده مى‌شود، زیرا «دیگری»، با ازدست دادن معنای قبیله‌ای و طایفه‌ای خود كه معنایی است طردکننده، در شمار تودۀ شهروند درمی‌آید. گو این كه امروزه، بنا بر دیدگاهی وارسته‌تر و گسترده‌تر، حتا «شهروند» (در معنایی كه در قلمرو «دولت – ملت» به دست آورده است) مى‌رود تا به بشریت بپیوندد و جای خود را به «شهروند جهانی» یا «جهان‌وطن» بسپارد، كه در این صورت باید پذیرفت كه «بشریت» در برابر «اجتماع قبیله‌ای» و «انسانیت» شكوفا و فراخ‌دامن در برابر «بدویت طایفه‌ای» قد علم مى‌كند. بنا براین برداشتی كه شهروندان در يك جامعۀ دولت‌مدار و مردم‌سالار از مناسبات بین‌انسانی و نیز از مناسبات میان خود و دستگاه حكومت و دولت دارند برداشتی است كه برپایۀ تعهد آگاهانه، اندیشۀ انتقادی و پرسشگر، و منطبق با مشروعیت قانون اساسی جامعۀ خویش (قانونی كه برآمده از خواست و ارادۀ تودۀ مردم است) صورت مى‌گیرد. به همین ترتیب جهان‌بینی سیاسی و اجتماعی آنان با جهان‌بینی قبیله‌ای، در مثال با جهان‌بینی عرب بادیه‌نشین یا صحراگرد كه در زیرزمین فرهنگ و سنن و رسوم «امت اسلام» نشان و اثر برجا نهاده است، تفاوتی آشكار دارد.

بنا براین نظم مدنى و شهروندانه قطب مخالف نظم قبیله‌ای است. به همین‌گونه موارد پابرجا و ایستایی چون «عرف»، «سنت»، و «رسم» و «قاعده» كه در دنیای ناپویای قبیله‌ای و طایفه‌ای همواره مورد اعتنا و التفات بوده‌اند در صورت رخنه‌کردن به يك زیستگاه انسانی و اجتماعی سرزنده و رو به تحول، قانون‌مند، و مردم‌سالار با قوانین مدنى و حقوق شهروندانه به مقابله برمی‌خیزند، با قوانین و حقوقی كه، بنا بر ضروریات تازه‌تر، همانند كل جامعه باید در مسیر تحول و تكامل راه بسپرنند.

این نیز واقعیتی است كه رستاخیز دید و تفكرات قبیله‌ای و رویارویی آن‌ها با نظام‌های حكومتی مردم‌سالار يك امر مسلم و بس نگران‌كننده در گوشه و كنار جهان امروز است. بی‌گمان یکی از مسائل مهمی كه حقوق مدنى و آزادی‌های طبیعی و اجتماعی شهروندان را چه در کشورهای

مسلمان و چه در سطح جهان تهدید می‌کند همانا چشم‌درانی و بال‌گستری این دید و تفکرات بدوی از رهگذر ترویج و تحمیل اسلامِ اصول‌گرا است. نوزایش چیز درخوری از این دید و تفکرات در خلوت ایدئولوژی دین‌محور جمهوری اسلامی برکسی پوشیده نیست و این امر تا کنون برای مردم ایران مسائل پرشماری در ابعاد سیاسی و اجتماعی، فرهنگی و مدنی، و شهروندانه آفریده است. همچنین برآمدن فرقِ داعش در عراق و سوریه، که ازجمله در حکم واکنشی رقابت‌جویانه در برابر گسترش و امتیازجویی حاکمیت شیعی در منطقه بود، دید و تفکرات قبیله‌ای آمیخته به اصول‌گرایی دینی – اسلامی را برای چندی به بهترین صورت به نمایش گذاشت، با فجایعی فراموش‌ناشدنی که دامنِ آن‌ها از یکسو تا لیبی و برخی سرزمین‌های قارِ سیاه، و از دیگرسو تا افغانستان و پاکستان و شماری از کشورهای آسیای میانه، همچنان مشهود و ملموسند. افزون براین، اشکال سلفی و وهابی دید و تفکر قبیله‌ای، که در قبایل فلات نجد و شبه‌جزیرِ عربستان، و از حجاز گرفته تا اردن و مناطق جنوبی عراق، دوام آورده‌اند، برآنند تا به فیض درهم و دینارهای حاصله از فروش نفت بر جوامع آزاد در جهان چیره شوند، در صورت امکان نظام‌های سیاسی و حکومتی مردم‌سالار و سکولار را به مبارزه طلبند و درهم کوبند، و خلاصه بشریت را رفته‌رفته به خطر اندازند. در این مورد برپایی پیایی و روبه‌گسترش مدارس دینی اسلامی را در کشورهای غیرمسلمان می‌توان مثال آورد، از کشورهای آمریکای شمالی گرفته تا اروپای باختری و استرالیا و برخی کشورهای غیرمسلمان آسیا و آفریقا. شمار چشمگیری از این مدارس با پشتیبانی مالی و معنوی شیخ‌های متعصب و بلندپرواز عرب به‌ویژه سلفی‌ها و وهابی‌های بانفوذ عربستان سعودی تأسیس شده‌اند. به این مدارس تبلیغی ساخت مساجدی را در همین کشورها باید افزود که شمار درخوری از آن‌ها محفل گردهم‌آیی سلفی‌هاست. و ما می‌دانیم که این دار و دسته‌های خودشیفت‌ مسلح به دیدگاه‌های دینی – قبیله‌ای، با به‌شمارآوردن غیرمسلمانان همچون «کفار» و «صلیبیون»، و نیز با متوسل‌شدن به تعبیر قرآنی «خاتم‌النبیین» در وصف محمد (قرآن، سورِ احزاب، آیه ۴۰) [6] و بالتبع معرفی اسلام به‌مثابه «کامل‌ترین» دین و شرع (قرآن، سورِ مائده، آیه ۳) [7] و نیز «دین حق» و دین «ظفرمند» و «غالب بر دیگرادیان» (سورِ فتح، آیه ۲۸)، [8] در عملی‌ساختن نیات و اندیشه‌های ظلمانی و تهاجمی خویش از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کنند، خاصه که از چندی پیش اوج‌گیری رویارویی ابلهانه دو مذهب شیعه و سنی به جنب و جوش مبلغان سلفی و وهابی و آشکارترشدن عقدِ خودبزرگانگاری آنان شدت و حدتی دوچندان بخشیده است.

۲. از حاکمیت دینی - قبیله‌ای در ایران و سرکوب حقوق سیاسی و اجتماعی و مدنی شهروندان

گفتیم اصل سرکردگی که ایجاب‌کنند فرمان‌فرمایی و فرمان‌برداری است. مهمترین ویژگی یک قبیله است. به احتمال این اصل تبعیت‌برانگیز یکی از مواردی است که در تفکرات دینی منشاء تصور «خدا» (در برابر «بندگان») واقع شده است، و یا دنباله آن در عرف و سنت دینی در مثال در چهره «شیخ» و «امام» و «پیشوا» و «فقیه» (در برابر «پیرو» و «مقلد» و غیره) تجسم یافته است، و یا در تصوف اسلامی در چهره «پیر» و «مراد» و «قطب» یا «قطب‌الاقطاب» (در برابر «مرید»).

اصل سرکردگی در نظام «جمهوری اسلامی» نخست در «امام» و سپس در «رهبر» می‌نشیند. از این‌پس موجودیت آنچه که در چارچوب این نظام به «حکومت» و «دولت» تعبیر می‌شود در وابستگی الزامی به شخص سرکرده به‌کار می‌افتد. از این روست که عناصر دولتی و حکومتی (رئیس‌جمهور، وزیران، نمایندگان مجلس، استانداران و فرمانداران، فرماندهان نظامی، شهرداران، رؤسای انتخابی و انتصابی، و...) همه در مشروع و عقلانی جلوه‌دادن تصمیمات و اقدامات، ابراز نظرها و داوری‌ها، کارگزاری‌ها، تصویب قوانین و لوایح و تبصره‌ها، و حتا در اعتراض و ایرادگیری بر یکدیگر، خود را ملزم به میان‌آوردن نام «مقام معظم رهبری» و ارجاع‌دادن به سخن و نظر و اشاره‌ای از او (به مثابه «وحی منزل») می‌دانند. از این‌پس اصل سرکردگی میدان عمل کل نظام حکومتی و نهاد دولتی را در دور باطلی جایگیر می‌کند که هیچ‌یک از عناصر فعال این نظام و نهاد را از آن گریزی نیست. دور باطلی است که در آن هرچیز می‌باید از سرکرده و عزم و اراده و اقتدار رئیسی - قبیله‌ای او بیاغازد و به همین‌جا نیز پایان گیرد. روشن است که در این موارد چیرگی اصل «سرکردگی» بر همه‌چیز بر اندیشه آزاد و انتقادی، تحول سیاسی و اجتماعی، تحقق آزادی‌های مشروع و مردم‌سالاری، خودفرمانی و خودگردانی توده‌ای، و نیز حقوق مدنی و شهروندی، یکجا خط بطلان می‌کشد. گفتنی است چنانچه روزی بنا باشد به جای سرکرده مورد بحث شورایی چندنفره روی کار آید بازهم از ساختار قبیله‌ای و فرقه‌گرایی حاکمیت و زیرمجموعه‌های آن پابرجا خواهد بود. زیرا همچنان با نظامی روبرو خواهیم بود که مرجعیت دینی - اسلامی (به مثابه اصل و مبنا و نیز مقصد و فرجام) جوهر ذاتی آن را تشکیل می‌دهد. مرجعیتی است که نه تنها در ادارات زندگانی سیاسی و حقوقی و مدنی که نیز در زمینه امور فرهنگی و هنری، علمی، و آموزشی و پرورشی متکی به امور منجمد و ناپویای قبیله‌ای و طایفه‌ای چون «عرف»، «سیره» و «سنت»، و «قاعده»ی دینی و

شرعی (که در پناه سرکرده به حیات خود ادامه می‌دهند) به جای روی‌نهادن به نواندیشی و ابتکار و برگزیدن راهکارهای متری و متناسب با یک زیستگاه انسانی و اجتماعی شکوفا و تحول‌جو است. چنین است که در ایران زیر سلطه «جمهوری اسلامی» مثلاً در اجرای حقوق کیفری شاهد کاربری احکام بدوی و خشونت‌بار چون قصاص، قطع دست و پا و انگشت، کیفردهی در اشکال وحشیانه «معامله به‌مثل»، و سرانجام اعدام حتا نوجوانان به‌گونه مخفیانه یا در ملاء عام هستیم. به همین‌گونه آن‌گاه که پای دادخواهی‌های سیاسی و اجتماعی و مدنی شهروندان به میان می‌آید (مانند حق آزادی احزاب سیاسی، آزادی قلم و بیان و اندیشه، حق آزادی خوانندگی و نوازندگی و پایکوبی، حق آزادی بانوان در انتخاب پوشاک و پوشش...) با سلاح «عرف» و «سیره» و «سنت» و «قاعده»ی اسلامی بدان‌ها پاسخ (پاسخ رد) داده می‌شود، و یا با قوانین آکنده از «احکام» و «اصول» و «فروع» فقهی متحجر.

به همین ترتیب زیرمجموعه‌ها و بنیادهای چندگانّه پیوسته به حاکمیت هریک تشکیل‌دهند یک خرده‌قبیله است، با سرکرده‌ای که در کنش و کردار و اندیشه ابرسرکرد حاکمیت را می‌ماند. برای نمونه دستگاه قضایی را می‌توان مثال آورد که در رأس آن دستاربندی می‌بینیم خشک و خشن، وفادار به اصل سرکردگی، و مجری احکام و اصول متناسب با «سیره» و «سنت»ی که نهاد زیر فرمانش را به نهاد ظلم‌گستری (به‌جای دادگستری) بدل ساخته‌اند (صدور حکم بازداشت کنش‌گران مدنی ناخرسند از وضع موجود، دستگیری سیاست‌ورزان معترض، حصر و در تنگنا نهادن رهبران «جنبش سبز»، سرکوب هنرمندان و نویسندگان متفاوت‌اندیش، فراخواندن و بازداشت نمایندگان اتحادیه‌های صنفی و کارگری و دانشجویی...). نمونه دیگر «شورای نگهبان» است که ستون دیگر خودکامگی حاکمیت دینی - قبیله‌ای است. در اینجا نیز با سرکرده‌ای پُرس و سال و فرتوت و عصا به‌دست مواجه می‌شویم که به‌راستی نماد و نمود انجماد ذهنی و فکری و منشی است، و نیز تجسم به‌تمام معنای کل حاکمیت لنگان و کژراه و ناکارآمد است، حاکمیتی که هر دم در وحشت فروپاشی و نابودی موجودیت خود درمی‌غلطد. اوضاع در دیگر نهادها و مراکز قدرت قبیله‌ای بهتر ازین نیست، نظیر «مجلس خبرگان»، «مجمع تشخیص مصلحت»، «شورای عالی انقلاب فرهنگی»، و یا «ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر».

حقیقت این است که گذشته‌گرایی آمیخته به پاسداشت رسوم و سنن قبیله‌ای یادشده تبارشناسی گوشه‌ای از سرگذشت موجودیت فرهنگ اسلامی را به میان می‌آورد. می‌دانیم زادگاه اسلام یک محیط کوچک قبیله‌ای در

بخش باختری شبه جزیرۀ عربستان بوده است، و این کیش نخستین دورۀ نشو و نمای خود را در آن محیط دورافتاده و در بسته به سر آورده است، یعنی درست پیش از آن که راه گسترش در پیش گیرد و سرانجام به «فتح الفتوح» (نبرد و پیروزی نهاوند در سال 21 هجری قمری/ بهمن سال ۲۰ هجری خورشیدی) نایل آید، به «فتح»ی که تازیان بادیه نشین و صحراگرد را با جهان و فرهنگی پیشرفته و فراخ دامن و دولت – ملتی دارای قانون و راه و رسم مدنی تازه تری آشنا می کند و بالتبع دایرۀ تنگ جهان بینی آنان را باز و وسیع تر می گرداند. امروزه اما دین باوران خشک و خشن و کژاندیش در بین پیروان هردو مذهب تسنن و تشیع، با نادیده گرفتن تحولاتی که فرهنگها و تمدنهای متنوع در فرهنگ اسلامی به وجود آورده اند، برآنند تا به همان زمان و مکان قبیله ای و ابتدایی دیرینه بازگردند و راه و رسم زندگانی جاری در آن روزگار را در ادارۀ مناسبات اجتماعی، امور سیاسی و مدنی، و همچنین در تنظیم و اجرای احکام حقوقی و جزایی سرمشق قرار دهند. پیداست که، در یک اجتماع متحول و نوجو، چنین بازگشتی به گذشتۀ بدوی تنش و کشاکش میان حاکمیت ارتجاعی و تودۀ شهروند به وجود می آورد. این واقعیتی است که در ایران «جمهوری اسلامی» از نزدیک به چهار دهۀ پیش به این سو همواره شاهد آن بوده ایم. چندان که در این بیدادسرا حتا از «دولت تدبیر و امید» هم تا کنون کاری ساخته نبوده است، از دولتی که «تدبیر» آن همواره در گرو اقتدار و ارادۀ سرکردۀ حاکمیت بوده است، و «امید» آن نیز مردم با مقاومت و ترفند کارشکنانۀ اقمار قبیله وار، گوش به فرمان، و امتیازجوی این حاکمیت مواجه شده و از پای نشسته است. روشن است که در این شرایط بن بست وار و آلوده به تبانی و فساد و انجماد فکری و روحی هرآینه با انبوهی از مسائل و مشکلات ناگشودنی روبرو می شویم: راهپیمایی های اعتراضی چندین بارۀ کارگران «شرکت هپکو» در شهر اراک، اعتراضات و اعتصابات پیاپی کارگران «نیشکر هفت تپه»، ناخرسندی ها و حوطلبی های بدون پاسخ اتحادیه های کارگری «اتوبوسرانی تهران و حومه» که حتا حاضر به دریافت «حداقل حقوق» اند، پرداخت نشدن به موقع دستمزد شمار زیادی از کارگران معادن و کارخانه ها و یا حقوق آموزگاران و غیره، و از سوی دیگر دادخواهی و برابری جویی سیاسی و مدنی روزافزون اهل سنت، دادخواهی پیروان به زندان درافتادۀ کیش هایی چون کیش بهائیت، دادخواهی شهروندان جوانی که به بهانۀ بهایی بودن از تحصیلات دانشگاهی منع و محروم می شوند، گردهم آیی های اعتراضی چندین بارۀ «دراویش گنابادی» که خواستار پایان گرفتن تخریب حسینیه هایشان و رفع تبعیض و سرکوب در حق جمعیت خویشند، این ها همه شمه ای ناچیز از مسائل و مصائب پرشمار اجتماعی و شغلی، مدنی، و عقیدتی و

شهروندان را تعبیر و ترجمه می‌کنند که زادِ حاکمیت دینی – قبیله‌ای و فرقه‌گرا از بدو چیرگراش بر کشور به این‌سو است. مسائل و مصائبی است پابرجا که «دولت تدبیر و امید» وابسته به این حاکمیت نیر تا کنون ناتوانایی و بلیاقتی مفتضح خود را در برطرف ساختن‌شان نیک نشان داده است.

نمایی که از نظام و حاکمیت دینی – قبیله‌ای جمهوری اسلامی و منش و کردار متولیان آن می‌توان به دست داد شوربختانه در تاریخ اجتماعی ایران پیشینه‌ای بس دراز دارد، چندان که باید گفت چنین نظام و حاکمیتی نه زادِ یک به اصطلاح «انقلاب» بلکه چیزی جز تکرار تاریخ بیش نیست. در تأیید این پیشینگی نافرخته همین بس بر دیپاچِ □□□□□□□□□□ نگاشتِ عطا ملک جوینی (سدِ هفتم ه.ق.) نظر اندازیم. جوینی در این دیپاچه، ضمن بایسته‌شمردن آراسته‌بودن کارگزاران سیاسی و کشوری و اداری به خصایل زیبنده و دانش و کردانی، از مزدوران و مزوران و دستاربندان مردم‌فریبی یاد می‌کند که چیرگی شوم‌شان بر امور دیوانی و حکومتی و کشوری چیزی جز رکود و جمود و فساد و تبانی به‌بار نیاورده بوده است. افشاگری او در این‌باره بسیار سنجیده است زیرا در پرتو تجربه و مشاهده مستقیم صورت گرفته است، به‌ویژه که خود وی زمانی دراز فرماندار بغداد و خوزستان و مناطق جنوبی میان‌رودان (بین‌النهرین) بوده است. می‌نویسد:

«... هر یک از ابنای السوق در زی اهل فسوق امیری گشته، و هر مزدوری دستوری، و هر مزووری وزیری، و هر مدبری دبیری، و هر مستدفی مستوفی‌ای، و هر مُسْرِفی مشرفی، و هر شیطانی نایب دیوانی، و هر کون خری سر صدری، و هر شاگردِ پایگاهی خداوند حرمت و جاهی، و هر فرّاشی صاحب دورباشی، و هر جافای کافای، و هر خسی کسی، و هر خسیسی رئیس، و هر غادری قادری، و هر دستاربندی بزرگواردا نشمندی!» [9]

علی شریعت کاشانی

[1]. حافظ، شمس‌الدین محمد، □□□□□□ □□□□□□، به‌کوشش پرویز ناتل خانلری، تهران، چاپ دوم، خوارزمی، ۱۳۶۲، غزل ۱۷۴، ب ۱ و ۲.

[2]. Le Bon, Gustave (1895), *Psychologie des foules*, Paris, Félix Alcan, pp. 105-106.

[3]. Freud, S. (1921), *Psychologie des foules et analyse du Moi*, trad. De R. Eisler, in Freud., S., *Essais de Psychanalyse*, Paris, Payot, 1981, p.211.

[4]. Ibid., p. 185.

[5]. Ibid., p. 219.

[6]. قرآن، سورۃ احزاب، آیه ۴۰: «ماکانَ محمدٌ اَبَا اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِکُمْ وَلَکِن رَّسُولَ اللّٰهِ وَ خَاتَمَ النَّبِیِّیْنَ.»

[7]. همان، سورۃ مائده، آیه ۳: «لِیَوْمَ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دِیْنَکُمْ.»

[8]. همان، سورۃ فتح، آیه ۲۸: «هُوَ الَّذِی اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِاِلْهٰدِیْ وَ دِیْنِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَہٗ عَلٰی الدِّیْنِ کُلِّ لَظٰہ.»

[9]. جوینی، عطاملک، □□□□□□□□ □□□□□□□□□□، به‌کوشش محمد قزوینی، تهران، انتشارات هرمس، ۱۳۸۷، جلد ۱، ص ۱۱۴ و ۱۱۵.

ادوارد سعید، اوریانتالیسم و رد هر گونه تاریک اندیشی

سیلون سیپل Orient XXI، ۹ فوریه ۲۰۱۸

ترجمه: تقی تام - بهروز عارفی

ادوارد سعید که در سپتامبر ۲۰۰۳ درگذشت، مهم‌ترین روشنفکر فلسطینی قرن بیستم بود. او آموزش ادبیات تطبیقی را زیر و رو کرد

و در نبرد برای فلسطین به طور کامل شرکت کرد. دومینیک اودی، نویسنده و رساله نویس که مدتی شریک زندگی او بود، کتابی را با عنوان « ادوارد سعید. رمان اندیشه او» به وی اختصاص داده است. این کتاب، بیش از این که زندگی نامه سعید باشد، یک بررسی تحلیلی است و تفسیرهای انتقادی از آثار سعید را با مشاهدات شخصی پیوند می دهد.

چگونه می توان بدون چابلوسی زیاد حق مطلب را ادا کرد؟ از خواندن این متن که ادعای جامعیت ندارد، همان قدر بُعد عالی روشنفکری ادوارد سعید مجذوبمان می کند که سبک، نیروی اراده، دقت در جزئیات دومینیک اودی - که گاهی به تکلف نزدیک می شود- که وجه مشخصه نگارش اوست. نویسنده موفق می شود که با شرم و حیا و نیز زبان شاعرانه دائمی و نیز گاهی با زمختی که نشانه تثبیت جاودانه عشق بود، روابط خصوصی ای که او را با سعید پیوند می داد، توضیح دهد؛ از آن موارد هنگامی است که او از لحظه گسست با اهمیتی حرف می زند که به خاطر یک «خیانت» - منظور روشنفکری آن است - رخ داد که او آن را شایسته سعید ارزیابی نکرد و آن ها را مقابل هم قرار داد (۱).

مسئله استعماری ذهن او را تسخیر کرده

اگر چه سهم مسائل خصوصی در طول نوشته همه جا حس می شود، اما قلب نوشته به «اندیشه» سعید اختصاص دارد، که نویسنده یادآوری می کند که سعید در Out of Place : A Memoir (۲) آنرا بدین گونه نوشته است: «من همواره برای وجدان روشنفکری، و نه ملی یا قبیله ای اولویت قائل شده ام بدون این که درجه انزوای ناشی از آن را در نظر بگیرم». چنین مردی، «غیرقابل طبقه بندی»، به یقین پیشرو می باشد، اما پیش از هر چیز، دارای روحیه مستقل است. بدین ترتیب او دوست داشت نگاه «اوریان تالیستی» کارل مارکس و فردریک انگلس، انسان های دوران خود، را نسبت به فضای استعماری عصرشان یادآوری کند. سعیدی که دومینیک اودی با ما درمیان می گذارد، دارای کنجکاوی روشنفکرانه و هنری ارضانشدنی و دانشی چشم گیر است، و با سهولتی که پیش او امری عادی جلوه می کند، از ادبیات به قوم شناسی یا از تاریخ به موسیقی گذر می کند. دومینیک اودی گوشزد می کند که نگاه به «کونراد، پروست، سوفت، ویکو، داستایوفسکی، فوکو، کامو، فانون، اورول، سیوران، والری ... در این کتاب به

گردش هاي ما در باغ ها شباهت دارد». او مي توانست نام باخ، ميسان، برنبويم و بسياري ديگر را اضافه کند. اما، بيشتر از همه، سعيد، به منزله يك انسان در اين کتاب به صورتي ظاهر مي شود که گوي مسئله استعمار براي اولويت دارد، هر چند نسبت به مسائل اجتماعي-اقتصادي نيز بي علاقه نيست. اودي مي نويسد: «او نبردش را به طور روشن بيشتر روي مسئله تسلط جهاني بر جهان ديگر، يا تسلط فرهنگي بر فرهنگ ديگر متمرکز کرده است، تا بر روي سلطه طبقاتي» و مي افزايد: «اوبيشتر در زمينه نبرد عليه سلطه نژادپرستانه بسيج شده بود تا مبارزه اجتماعي».

دومينک اودي بخش مهمي از کتاب را به توضيح و تشریح نظريه پيشگام سعيد درباره نقشي اختصاص داده که اريانتاليسم به مثابه تکیه گاه ايدئولوژيکي جاه طلبي هاي استعماري ايفا مي کند. او شجاعت و عزمي را که سعيد نياز داشت تا با جريان هاي مخالف مقابله کند و نيز انزوائي را که او قرباني اش شده بود، يادآوري مي کند. اودي در انتشارات سوي مسئول معرفي و تبليغ براي کتاب بنيادين سعيد «شرق شناسي» بود. «شرق مخلوق غرب» در سال ۱۹۸۰ تعريف مي کند که تا چه حد اين کتاب در محافل روشنفکري فرانسه نادیده گرفته شده است. او مي نويسد که اين محافل، مانند رسانه ها براي مطالعه آن «آماده نبودند». او همين طورتاريک انديشي تاسف باري را يادآوري مي کند که سعيد قرباني آن بود «در محافل روشنفکري عرب که با مراکز قدرت سياسي به طور رايج در رفت و آمد بوده، گاهي نيز باهم پيوند داشته اند».

«يهودستيزي و نژادپرستي ضدعربي، دو روي يك سکه اند»

اودي طبعاً به مبارزه سعيد براي شناسائي حقوق فلسطينيان اشاره مي کند و مي افزايد که از ژوئن ۱۹۶۷، اين امر تعهد اصلي او را تشکيل مي داد. اودي جاي تقريبا مختصري به اين موضوع اختصاص مي دهد، شايد به اين دليل که لب کلام قبلاً گفته شده است. سعيد، مدافع خستگي ناپذير آرمان فلسطين بود و از اين رو بي وقفه، استعمارگري اسرائيل را تحقير مي کرد (کتاب او *The Politics of Dispossession*) (۳) که هنوز به فرانسه ترجمه نشده، يکي از بهترين اسناد درباره غصب حقوق فلسطينيان است). او همچنين از نخستين کسانی بود که در جهان عرب، شناسائي اسرائيل را ترويج کرده، سپس از ایده «دولت واحد» براي وحدت فلسطيني ها و اسرائيليان در آينده صحبت کرد، آينده اي که در آن برابري و منزلت بازيافته شده باشد. همچنين، او نفي گرائي آشکار در جهان عرب نسبت به نسل کشي يهوديان اروپا در

دوران جنگ جهانی دوم را بی وقفه مورد نکوهش قرار داد (۴). اودی از زبان سعید نقل می کند: «آنتی سمیتسم (یهودستیزی) و نژادپرستی ضدعربی، دو روی یک سکه اند» (...), «ریشه های اوریانتالیسم و یهودستیزی یکی است».

اما، در حالی که در سال ۱۹۷۷، عضو مستقل «شورای ملی فلسطین»، یعنی «مجلس» سازمان آزادی بخش فلسطین (ساف) شده بود، در سال ۱۹۹۳، آنّا از در مخالفت قاطعانه با قرارداد اسلو در آمد که بر پایه آن اسرائیل و ساف «متقابلاً همدیگر را به رسمیت می شناختند». به عقیده او، این پیمان فقط می توانست به فاجعه جدیدی برای فلسطینیان منجر شود، زیرا اسرائیل نه جنایت های گذشته اش را می پذیرفت (مشخصاً اخراج گسترده خلقی از سرزمین اش را) و نه در مورد آینده، کوچکترین تعهد الزام آوری را قبول می کرد. اودی می نویسد، در واقع، سعید «بیش از این که برای بدست آوردن یک ملت [برای فلسطینی ها] مبارزه کند، برای شناسائی رسمی بی عدالتی مبارزه می کرد؛ مبارزه برای عدالتی آشکار، که با به رسمیت شناخته شدن حقوق، بازگشت به سوی "دیگری" نیز ممکن می شود».

دومینیک اودی، برعکس، در بخش دوم کتاب، جای قابل توجهی به نارسائی های اثر بنیان گذار سعید، اوریانتالیسم (برای مثال، ماکسیم ردنسون ضمن تجلیل از کتاب، معتقد بود که این اثر دارای «داوری های اغراق آمیز» است) قائل شده و حتی بیش از آن، به بازخوانی آن در بطن بحرانی پرداخته است که جهان مسلمان در آن غوطه ور است و نیز در شرایطی که انحطاط رژیم های عربی پسا استعماری جاده را برای قدرت گیری بنیادگرای دینی هموار کرده اند. او با تایید تفسیر روشنفکر لبنانی سمیر قصیر که در سال ۲۰۰۵ به احتمال قریب به یقین به دست سرسپردگان رژیم سوریه در بیروت به قتل رسید، اظهار داشت که اوریانتالیسم «شاید پرسش های زیادی طرح کرده است، بدون این که به همه آن ها پاسخ دهد» - فرمولی که «به عقیده من بهترین توصیفی ست که می توان از این کتاب کرد». و می افزاید که قصیر از سوی دیگر «به نادرستی جسارت و بُرد کتاب را کمتر از حدی ارزیابی کرده» که اریانتالیسم هنگام انتشار آن برخوردار شد.

نفرت از حکومت های عربی

هنگام بروز واقعه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، از زندگی سعید فقط دو سال باقی مانده بود. او در مورد اسلامیم رادیکال شروع به کار کرده بود، اما

عمرش دوام نیافت تا شاهد گسترش پدیدهء جهادپرستی جنگ طلب در بخش بزرگی از فضای اسلامی و دیدن پایان فاجعه بار انقلاب های عربی پس از سرکوب در سوریه باشد. دومینیک اودی می پرسد: «او در زمان حاضر چه موضعی می توانست داشته باشد؟ چگونه گفتمان خود را سامان می داد و اولویت هایش را تعیین می کرد، در حالی که داعش و اسد فضا را به حدکمال رسانده اند، و از سوی دیگر، رای دهندگان آمریکائی دونالد ترامپ را به آریکه قدرت نشانده اند؟» با احتیاط نتیجه میگیرد که «من حتما در غیاب او به این پرسش پاسخ نخواهم داد.» باوجود این، پیش از نوشتن این کلمات، او عوامل کلیدی نخستین کارهای سعید را درباره این مسئله به دست می دهد. او می نویسد، در نخستین کارهای سعید «نفرت از تاریک اندیشی حکومت های عرب» را که وی دلیل قدرت گیری فزاینده بنیادگرای اسلامی دانسته، در هم آمیخته و آن را با «هوشیاری جهت نکوهش از نژادپرستی ضدمسلمان»، که او همان موقع نیز رخنه نیرومندشان را در جامعه غربی حس می کرد، یک کاسه میکند. در این که دو عنصر یادشده بخش بزرگی از دلمشغولی های ژرف او را تشکیل می داد، تردید چندانی نیست.

به عقیدهء اودی، «با این حال آثار سعید گستره فاجعه را پیش بینی نکرده است». چنین کاری بسیار مشکل بود، زیرا این اثر «زمانی طراحی شد که جدال بین اشکال گوناگون نمایندگی، هنوز شکل برتری نمایان - بی چون و چرای - «غرب» بر «شرق عربی» به خود می گرفت. این پدیده هنگامی به پایان رسید که تلاقی جوئی دومی با عاقبت خوبی روبرو نشد. تلاش های رهائی بخش که در بین گازانبر دیکتاتورهای داخلی و اوامر خارجی ها اسیر بود، از سوی منگنهء جدیدی یعنی اسلامیسم از یک طرف، و میلیتاریسم از سوی دیگر مصادره شد». اودی ادامه می دهد که سعید «آیا این واقعیت را که در اوایل قرن بیست و یکم، بخشی از پیکره جهان اسلامی به بیماری سختی مبتلاست و سیستم دفاعی آن در بدترین وضعیت اش به سر می برد، را می پذیرفت؟» اودی مایل است آن را باور کند. به معنای دیگر، افشای آسیب های استعمار، یا پسااستعمار، همچنان لازم است، اما کافی نیست. فضای عربی-اسلامی از بحران بسیار وسیعی، بسیار عمیق تر از آنچه سعید بدان پرداخته، رنج می برد که بدون درون نگری انتقادی بسیار ژرف از آن بیرون نخواهد آمد.

بالاخره، اودی به درستی توضیح می دهد که «رابطهء (سعید) با مهاجرت به رابطه او با فرهنگ گره می خورد. او در مکان هایی که روان و دست انسان از آن گذر کرده بود، احساس راحتی می کرد. او

پرچم ها ، مالکیت ها و ناسیونالیسم را دوست نداشت. او هرچیز دگرگون شونده ، پرورانده شده را دوست می داشت ، او برای چیز های منحصر به فرد، در هم آمیخته و دورگه امتیاز قائل بود.» تعجب نمی کنیم که می بینیم او کتابش را با انتقادی تند علیه دوتظاهرات که یکدیگر را تغذیه می کنند، به پایان می رساند . نخستین انتقاد «شکل شوم اوریانتالیسم» است که قبلا تحلیل کرده بود و اکنون قدرت تازه ای می یابد. این انتقاد « بر این مبتنی است که نه فقط همه مسلمانان را یکدست به هویت اسلامی ناملموس و منجمد ارجاع می دهد، بلکه حتی تحقیرآمیز تر از آن، هنگامی که صحبت از این مذهب است، میزان توقعات اخلاقی را پائین می آورد. به عبارت دیگر، بپذیریم که آنها می توانند متفاوت باشند، چرا که وحشی گری بخشی از ارثیه فرهنگی شان است ».

قرینهء این گرایش چیزی ست که اودی با تبعیت از صوفی برسیس [تاریخ دان فرانسوی- تونسی، م] «دیفرانسیالیسم»* می نامد، یعنی در خود فرورفتگی و ردِ هویتی معکوس میراث داران ستم استعماری، که او به مثابه تهدید ی مرگبار تلقی کرده و نمونه تمام عیار آن را در گروه « بومیان جمهوری »** می بیند. «قبیله علیه قبیله، نژاد علیه نژاد، انتقام جوئی آنان از استعمار به نفی تاریخ و انکار آن چه پیش و پس از استعمار گذشته، می انجامد. جنگ صلیبی آن ها علیه "سفیدپوستان" که با "ما" و "شما" همراه است، درست نقطهء مخالف کارهای سعید و اقدامی همان قدر غیرقابل نفوذ و تفرقه اندازانه است که بر عکس کارهای سعید، که براندازانه است و هدف آن افشای حبس اندیشه بوده است.» اودی در سراسر کتابش برای رفع شبهه ای تلاش میکند. یعنی این امر که این « اندیشه برانداز » و این « دورگه بودن » اندیشه سعید است که امروز از دو جهت مورد تهدید واقع شده است . یکی از طریق رشد جو نژادپرستی و یکی نیز از طریق تاثیر «زنجیره شکست ها و فاجعه ها» در خاورمیانه که با نسل او و نیز در گذشته با نسل سعید همراه بوده است.

پاورقی ها :

۱- در سال ۲۰۰۱، شاعران، محمود درویش و آدونیس همراه با روشنفکران دیگر عرب و سعید فراخوانی علیه برگزاری کنفرانسی نفی گرا در بیروت امضا کردند. اما، هنگامی که مقامات دولتی کنفرانس را ممنوع کردند، سعید امضایش را پس گرفت. او دلیل اخلاقی را برای

این کار عنوان کرد «محکوم کردن کنفرانس، آری، ممنوع کردن آن، نه» موضعی کاملاً امریکائی. اودی نیز مانند درویش از آن بسیار جریحه دار شدند.

۲- به فرانسه با عنوان زیر انتشار یافت A contre voix, Le serpent à plume, 2002.

۳-

The Politics of Dispossession : The Struggle for Palestinian Self-Determination, Pantheon Books, 1994.

۴- سعید در الحیات، سی ژوئن ۱۹۹۸ (لوموند دیپلماتیک، اوت ۱۹۹۸) نوشت: «این نظریه که هولوکوست [کشتار یهودیان] ساخته و پرداخته صهیونیست هاست، به طرز غیرقابل قبولی در این جا و آن جا نقل می شود. چگونه می توانیم از تمام دنیا انتظار داشته باشیم که به رنج ما اعراب واقف شوند، اگر خود درد دیگران را، هرچند متجاوز به ما باشند، نتوانیم درک کنیم؟»

توضیحات مترجم:

* دیفرانسیالیسم **différentialisme** جنبشی از مکتب فکری «ناتورالیسم»، که برخی آن را مترادف با اسانسیالیست تلقی می کنند. طرفداران این مکتب به وجود تفاوت در میان گروه های انسانی مختلف معتقد اند.

** بومیان جمهوری Indigène de la République: جنبش سیاسی و ضدنژادپرستی. عمدتاً متشکل از جوانان حومه و از نسل دوم مهاجران با تبار کشورهای مستعمره سابق فرانسه در آفریقا، طرفدار نظرات مالکوم ایکس، علیه تبعیض نژادی و دینی مبارزه می کند و مخالف ممنوعیت حمل نشانه های مذهبی در مدارس است.

نگاهی به نقش جنبش چپ در شرایط کنونی از فرامرز دادور

در مقابل جنبش چپ معضل اصلی این است که در این مرحله از تاریخ که مبارزات آزادیخواهانه و عدالتجویانه مردم ایران از شتاب بیشاری برخوردار شده، آیا مناسبترین استراتژی برای نیل به دموکراسی و سوسیالیسم چه میتواند باشد. برخی از جریان‌های سیاسی چپ ملقب به رادیکال و انقلابی، با طرح این ایده که در جامعه بین طبقه سرمایه دار (بورژوازی)، متحدان اقتصادی آن، یعنی طبقات اقشار بینابینی و متوسط شهر و روستا (ب.م. خرده مالکان، متخصصان و کارمندان عالی رتبه اداری) و دستگاه حکومتی پاسدار نظام موجود در یکطرف و طبقه کارگر، بیکاران، محرومان و تنگدستان در طرف دیگر، همواره مبارزه طبقاتی در جریان بوده و بخاطر وجود تضاد طبقاتی آشتی ناپذیر، امکان همکاری و ائتلاف فرا طبقاتی بین جریان‌های جنبشهای اجتماعی و اپوزیسیون وسیع مردمی (ب.م. سوسیالیستها و ملی-دمکرات‌های سکولار) وجود ندارد. این بخش از چپ، بدون توجه به وجود اندیشه‌های اجتماعی متنوع و سیال متمدنی که بطور نسبی از پایگاه طبقاتی مستقل بوده و در پروسه مبارزات مردمی در جهت اهداف آزادیخواهانه و عدالتجویانه همگونی پیدا میکند؛ با نگاهی مطلق‌گرا و مکانیکی به آرایش طبقاتی و رابطه بین ذهنیت‌ها (ب.م. اندیشه‌های و اهداف) با واقعیات (ب.م. مناسبات اقتصادی و اجتماعی و جایگاه طبقاتی)، پیشروی در راستای عبور از سرمایه داری به سوسیالیسم را تنها بر عهده بخش "انقلابی" طبقه کارگر و محرومان میدانند. این نوع تحلیل و سیاستگذاری بر آن اساس نادرست است.

واقعیت این است که در میان طبقات کارگری و زحمتکش مانند دیگر طبقات اجتماعی، بدلائل مختلف اندیشه‌های متنوع سیاسی/اجتماعی و گاه متناقض و از جمله تداوم درجه‌ای از ایده‌های عقب‌گرا که حتی به رگه‌هایی از سنتهای نادرست اقتدارگرانه و استبدادی آغشته باشد وجود دارند. در واقع میتوان گفت که وجود سطحی از چندگانگی فکری و مستقل از جایگاه و آرایش طبقاتی، یکی از دلایل برای وجود یک اقلیت قابل ملاحظه در میان اقشار سنتی و بویژه طیفهای وابسته اقتصادی به حکومتگرایان است که هنوز به نظام جمهوری اسلامی متوهم هستند. بویژه که در ایران، بخش‌های بزرگی از

توده های زحمتکش در اشکال خرده پا (و نه کارمزدی) اشتغال دارند و پراکندگی محیط کار و اشتغال فردی، از ظهور همبستگی اجتماعی در جامعه، تا حدی جلوگیری میکند.

در سال 1375، بر اساس آرایش طبقاتی در ایران 4.5 میلیون (31 درصد) کارگر و 5.5 میلیون (36 درصد) خرده بورژوا وجود داشت (طبقه و کار در ایران: 143). بنا بر آمار در سال 1390، از حدود 16.5 میلیون نفر مشمول رسمی در کارگاه های خصوصی که بطور پراکنده در شهر ها و روستاها در بخشهای صنعتی، کشاورزی و خدمات کار میکردند، تقریباً 6.5 میلیون فاقد ابزار اقتصادی و مزد بگیر (کارگر) و 7.5 میلیون نفر کارکن مستقل (خرده بورژوا) بوده و از مجموع 1 میلیون و 470 هزار کارگاه فعال، بیش از یک میلیون آن فقط یک نفر مشمول داشت. بعد از 6 سال احتمالاً تغییر چندانی در آرایش طبقاتی صورت نگرفته و بر این اساس، اکثر توده های زحمتکش و محروم در ایران لزوماً به معنی کلاسیک "پرولتاریا" (فروشنده نیروی کار) نیستند. بنابراین، با توجه به این تمیزاسیون شغلی که بخش ناشی از سلطه نئولیبرال (همچون سراسر جهان) میباشد، امکان وجود همگرایی سیاسی طبقاتی که از مشخصات محیط کار برخاسته باشد، کمتر شده است.

با این وضعیت، بدیهی است که تنوعی از عقاید و افق های سیاسی و اجتماعی که از جایگاه اجتماعی متفاوت تغذیه میشوند، برجسته خواهد بود. در واقع بخاطر تداوم سلطه رژیم سرکوب و اختناق در ایران و نبود سازمان یابی در میان جنبش های اجتماعی و اپوزیسیون مردمی، معضل وجود توهم به امکان ایجاد اصلاحات رادیکال اجتماعی در چارچوب نظام موجود، نیز ادامه میابد. و بدون شک فرصت و امکانات محدودی برای تقویت سیاسی در صفوف فعالان رادیکال کارگری و سوسیالیستی وجود خواهد داشت. نگاهی گذرا به ماهیت شعارها و مطالبات طرح شده از طرف گروه های مستقل کارگری و مردمی، مسئله را روشنتر میکند.

در بیانیه صادر شده در 13 دی ماه 1396 از سوی "کمیته ملی مبارزه با فساد و فحشاء" پیرامون خیزش دی ماه مردم علیه رژیم آمده است که: "تداوم نابرابری ها و تبعیض های موجود برای معلمان، پرستاران و کارگران... نتیجه ی آن خشم و یأسی است که در قالب اعتراضات بی هدف و بی هویت اجتماعی، لطمه های اساسی بر پیوندهای میان حکومت و مردم و تضعیف مشروعیت حکومت وارد می آورد. کانون صنفی معلمان ضمن تأکید بر پیگیری امور از طریق روش های متکی بر

قانون و مسالمت جویانه، به دولت، مجلس و ... یادآوری می نماید ادامه روش های (غیر دمکراتیک) ... با کمال تأسف، معضلات کنونی را شدت بیشتر می بخشد... وجود این نهادها (مدنی) و شنیدن انتقادات مشفقانه ی آنان و دخالت دادن واقعی آن ها در تصمیم گیری ها، ضرورتی است که از افتادن جامعه در ورطه ی اعتراض های بی هویت با پایان نامعلوم جلوگیری می کند..."

در بیانیه دیگری در مورد خیزش مردمی دی ماه از سوی **مجلس شورای اسلامی** آمده است که: " امری که ما همراه با توده های زحمتکش مردم فریاد میزنیم این است که باید خواستهای ما مردم برای پایان دادن به فقر و سیه روزی به کرسی نشانده شود، باید بساط هر گونه سرکوب و اختناق و زندان بر چیده شود، باید همه زندانیان سیاسی آزاد و غارتگران ثروتهای اجتماعی و عاملین و آمرین سرکوب و اختناق در هر مقام و منصبی مورد بازخواست و محاکمه قرار گیرند... باید برپائی تشکلهای مستقل کارگری و مدنی و آزادی بی قید و شرط بیان، مطبوعات و آزادی فعالیت احزاب بر قرار و تضمین شود و باید هر آنچه که خواست توده های میلیونی مردم ایران است به سرعت محقق گردد".

در اطلاعیه ای تحت عنوان "گروهی از فعالان چپ ایران به مردم شریف و آزاده ایران" در رابطه با خیزش اخیر مردم به تاریخ 16 دی 1996 آمده است که: "نارضایتی انباشته از وضع اسفبار معیشتی و سیاسی در ایران ما اساسی‌ترین عامل این خیزش است... (و) فساد، بی‌عدالتی، تبعیض، فقر و سرکوب حقوق مدنی مردم زمینه را برای شکل‌گیری و گسترش اعتراض‌ها فراهم کرده است" و "راه حل روشن و ضروری برای مسائل موجود"، "تضمین و رعایت حق آزادی‌های فردی و اجتماعی" میباشد.

در واقع، محور اصلی مطالبات در این بیانیه ها، دموکراتیک بوده استقرار آزادی، دموکراسی و حق مشارکت سیاسی و اجتماعی برای توده های کارگری، زحمتکش و محروم، اهم آنها را تشکیل داده، بندرت شعارها و اهداف رادیکال و انقلابی، دیده میشوند. در واقع سالهاست که مطالبات طرح شده از سوی فعالان و گروه های کارگری مانند خواست پرداخت دستمزد های معوقه و حق تشکل یابی مستقل در طول اعتصابات و تظاهراتشان، عمدتاً خصلت صنفی-دمکرات داشته در محدوده نظام سرمایه داری جمهوری اسلامی مطرح میگردند. اینکه جریانات مخفی

کارگری و سوسیالیستی در چه سطحی با مبارزات کارگری و دیگر جنبشهای مردمی پیوند دارند، نامعلوم است. اما طی سالها مبارزات کارگری، تنها در مقاطعی نادر و از جمله در دو سال گذشته از جانب کارگران معدن بافق و در ماه ها و هفته های اخیر از سوی کارگران هفت تپه، مطالبات رادیکال و فرا سرمایه داری مانند حق خود مدیریتی و خود گردانی مطرح گشته اند. واقعیت این است که در جنبشهای اجتماعی ایران و از جمله در میان فعالان کارگری، شعارها و مطالبات عمدتاً خصلت آزادیخواهانه و دمکراتیک دارند و مشکل بتوان بطور قاطع سمتگیری غالب در میان آنها را فرا سرمایه داری و سوسیالیستی معرفی نمود.

با توجه به این وضعیت، سوال مطرح در مقابل فعالان و جریانات چپ این است که با توجه به دمکراتیک بودن ماهیت و اهداف مردمی موجود در جنبشهای اجتماعی، آیا چه شعارها و چه نوع مطالباتی میبایست مطرح نمود که در جهت تغییر و تحول متریقی تاثیر گذار باشد. در این ارتباط اگر شناخت از شرایط عینی جامعه برای تعیین شعار و استراتژی مبارزاتی حیاتی است و اگر در میان اپوزیسیون مردمی و از جمله بخش سوسیالیست آن، توافق اصولی غلبه کند که ترکیبی از مطالبات اصلاح طلبانه و انقلابی، میتوانند همزمان مطرح گردند، در آنصورت شیوه درست آن است که در حین تاکید بر اصلاح ناپذیری نظام موجود و ضرورت براندازی آن، همزمان، افشاگری از سیاستهای ارتجاعی رژیم نیز پیگیری شده و در مقابل، بدیل های مردمی در موارد مشخص ارائه گردند. اتخاذ این نوع حرکت مبارزاتی، در عین افشاگری از برنامه های ضد مردمی و در عین حال عرضه و انتشار عمومی بدیل های اقتصادی و اجتماعی عادلانه و متریقی در جامعه، این تاثیر را نیز در عموم میگذارد که نه فقط گزینه های مناسبتر و عادلانه تر بلکه جریانها و سازمانهای مبارز و دارای برنامه برای به ثمر رساندن آنها در صحنه جامعه نیز وجود دارند.

برای مثال در ارتباط با لایحه بودجه اقتصادی ارائه شده از سوی دولت روحانی برای 1397، ارزیابی انتقادی از مفاد آن و معرفی گزینه های ممکن که به نفع عدالت اقتصادی در جامعه باشد مهم است. اقتصاد حاکم در جامعه که بخش غالب آن را فعالیتهای مصرفی، تجاری و رانتخواهی تشکیل میدهد و دارای مشخصه های ناسالمی مانند تورم دو رقمی (که متاثر از حجم بالای نقدینگی است که رشد 23.3 در صد در سال داشته، در مهرماه 96 حجم آن به 1403 هزار و 50 میلیون

رسید)، تخصیص بسیار ناچیز به بودجه عمرانی (کمتر از 20 درصد از بودجه عمومی)، استقرار بالای دولت از بازار سرمایه (در تابستان 96، بدهی دولت به سیستم بانکی حدود 166 هزار میلیارد تومان بود)، عدم وصول مالیات تعیین گشته از سرمایه ها (تنها حدود ۴۳ هزار میلیارد تومان از مبلغ ۱۱۶ هزار میلیاردی مصوب 96 دریافت شده که به ۵۰ درصد هم نمیرسد) میباشد، حاکی از ناهنجاریهای عظیم است. در واقع در شرایطی که 20 میلیون از مردم در زیر خط فقر زندگی میکنند، نرخ بیکاری بالای 15 درصد میباشد، مبالغ بسیار زیادی به نهادهای متنوع رهبری، نهاد های تبلیغاتی، اطلاعاتی و انتظامی (از جمله سپاه پاسداران) و حوزه های علمیه تعلق میگیرند و بنیادهای مذهبی و نیمه حکومتی از معافیت های بیدریغ مالیاتی برخوردار هستند، مسائل مهمی برای افشاگری و در مقابل ارائه بدیل های مشخص مردمی، وجود دارند.

بنابراین، مهم است که حمایت از جنبشهای کارگری و مردمی، بر روی مسیر هدفمند دمکراتیک و عدالتجویانه و مناسب با ویژگیهای شرایط سیاسی و اجتماعی ایران انجام گیرد. بر اساس دیدگاهی که خواهان عبور از مناسبات استثمار سرمایه داری و نظام تئوکراتیک ملازم آن میباشد، تلاش و مبارزه در عرصه جنبش های مردمی و کارگری میتواند در ابعاد متنوع اجتماعی، در حیطه مطالبات کوتاه مدت رفرمیستی، حتی در چارچوب نظام موجود (بدون داشتن هیچ نوع توهّم به اصلاح پذیری آن) و همچنین در راستای اهداف درازمدت رادیکال و انقلابی، توسعه یابد. واقعیت این است که همواره، سطح معینی از فعالیتهای علنی کارگری در راستای اهداف صنفی و دمکراتیک در داخل ایران وجود داشته است. برای مثال اعتصاب همگانی کارگران نیشکر هفت تپه در هفته های اخیر نشاندهنده بارز آن است. اکثر این نوع حرکتها از جنس فعالیتهای حق طلبانه جهت احقاق حقوق صنفی و دمکراتیک کارگری، مانند پرداخت حقوق و تامین مزایای (ب.م. بیمه های اجتماعی و درمانی) معوقه، بهبودی در موقعیت شغلی (تبدیل وضعیت موقت به قراردادی) و جابجایی برخی از مدیران ضد کارگر، میباشد.

در عین حال در لابلای شعارهای مطالباتی کارگران، گوشه هایی از خواسته های رادیکال نیز مطرح میگردند که نمونه اخیر آن در تظاهرات اخیر کارگران نیشکر هفت تپه و خواست بازگرداندن این موسسه از بخش خصوصی به کنترل دولت بود. در این صورت، وظیفه عمده در مقابل فعالان و سازمانها در جنبش های مردمی و در اپوزیسیون،

بویژه بخش چپ آن در مرحله کنونی این است که با اتخاذ اشکال و شیوه های گوناگون در عرصه های اجتماعی، بتوانند در راستای ایجاد پیوند ها و پویایی های لازم بین مطالبات اصلاح طلبانه و انقلابی و در کمک به زمینه سازی برای ایجاد خیزش همگانی جهت رویارویی رادیکال با جمهوری اسلامی، برانداری آن و حرکت آگاهانه و داوطلبانه توده های مردم در راستای ایجاد جامعه آزاد و عادلانه، موثر باشند.

فرامرز دادور

2 فوریه 2018